

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

**POLONA MAGAJNA
Mentor: red. prof. dr. JANKO PRUNK**

**POGLED AMERIŠKEGA LIBERALNEGA ZGODOVINARJA NA
BERNSTEINOV REVIZIONIZEM**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2003

KAZALO

1. UVOD	2
2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR	3
2.1 OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE	3
2.2 POSTAVITEV HIPOTEZE	3
2.3 PRISTOP IN METODA ANALIZE	3
3. ŽIVLJENJE EDUARDA BERNSTEINA	4
4. POJMOVNO TEORETIČNA IZHODIŠČA	9
4.1. SOCIALIZEM	9
4.2. MARKSIZEM	11
5. REVIZIONIZEM	14
5.1. FILOZOFIJA REVIZIONIZMA	14
5.1.1. MARKSIZEM BREZ DIALEKTIKE	14
5.1.2. OD HEGLA DO KANTA	16
5.1.3. POMEN REVIZIONISTIČNE FILOZOFIJE	17
5.2. EKONOMIJA REVIZIONIZMA	18
5.2.1. KAPITALIZEM - OD KOMPETITIVNOSTI DO MONOPOLA	18
5.2.2. TEORIJA VREDNOSTI	20
5.2.3. PROPAD KAPITALIZMA	22
5.2.4. KMETIJSKI SEKTOR	24
5.2.5. IZGINJANJE SREDNJEGA RAZREDA	25
5.3. POLITIKA REVIZIONIZMA	28
5.3.1. NEIZOGIBNOST GRADUALIZMA	28
5.3.2. SPLOŠNA STAVKA	30
5.3.3. DEMOKRACIJA IN SOCIALISTIČNA DRŽAVA	31
6. BERNSTEIN - UTEMELJITELJ DEMOKRATIČNEGA SOCIALIZMA	35
7. VPLIV REVIZIONISTIČNEGA NAUKA IN NJEGOVE POSLEDICE	36
8. IDEOLOŠKE SPREMEMBE V EVROPSKI SOCIALDEMOKRACIJI	41
9. ZAKLJUČEK	44
9.1. PREVERJANJE HIPOTEZE	44
10. SKLEP	46
11. VIRI	47
11.1. INTERNETNI NASLOVI	48

1. UVOD

Industrijska revolucija ob koncu osemnajstega stoletja je s seboj prinesla kapitalistični način proizvodnje in s tem mnogo sprememb v družbi. Pojavil se je nov, izkoriščani, številčni razred delavstva, ki je stal nasproti maloštevilnemu razredu kapitalistov.

Kot odgovor na družbene spremembe se je v želji po bolj pravičnem svetu pojavila ideologija socializma, ki se je zavzemala za enakost in socialno pravičnost. Proti koncu devetnajstega stoletja se je pojavila najbolj vplivna socialistična teorija marksizem. Marksisti so verjeli, da je kapitalizem poln notranjih nasprotij, ki ga vodijo v propad. Zaradi dialektičnega razvoja zgodovine so menili, da sta propad kapitalizma in uveljavitev socializma neizogibna. Do uveljavitve socialistične družbe naj bi prišlo s pomočjo revolucije, ki bo privedla do diktature proletariata. Končni cilj je komunistična družba brez države, razredov in vseh oblik prisile (McClelland, 1996).

Skozi čas so se nekatere napovedi marksizma izkazale za netočne. Nekoč zagrižen marksist Eduard Bernstein se je zato lotil revizije marksističnega nauka. Zaradi prvih sistematičnih poskusov revizije marksizma je Bernstein postal vodja gibanja, ki so ga kasneje poimenovali revizionizem. Najbolj pomembna značilnost revizionističnega nauka je miren, parlamentarni prehod iz kapitalistične v socialistično družbo.

Pričujoča diplomska naloga v začetku analizira pogled ameriškega liberalnega zgodovinarja Petra Gaya na Bernsteinov revizionizem s filozofskega, ekonomskega in političnega vidika. V nadaljevanju se ukvarja z dilemo demokratičnega socializma; ali je prehod iz kapitalistične v socialistično družbo možen brez nasilja, torej po demokratični, parlamentarni poti.

2. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 OPREDELITEV PREDMETA ANALIZE

Predmet mojega diplomskega dela je analiza Bernsteinovega revizionizma, opisan s filozofskega, ekonomskega in političnega stališča.

Glavni vir poglavja o življenju Eduarda Bernsteina in poglavja o revizionizmu je delo ameriškega liberalnega zgodovinarja Petra Gaya *The dilemma of democratic socialism* (Dilema demokratičnega socializma). Od tod tudi naslov diplomskega dela.

2.2 POSTAVITEV HIPOTEZE

Hipoteza

Bernsteinova predvidevanja glede izboljševanja položaja delavstva po parlamentarni, reformistični poti so se izkazala za pravilna. Znotraj zahodnih demokracij je prehod v socialistično družbo možen le po mirni, postopni in reformistični poti v okvirih parlamentarizma, kar je zagovarjal revizionizem.

2.3 PRISTOP IN METODA ANALIZE

Pri analizi revizionističnega nauka si bom pomagala s filozofskim, ekonomskim in političnim pristopom.

Ker filozofska vprašanja za revizionizem niso tako pomembna, bo v nalogi prevladoval ekonomsko politični pristop.

V diplomski nalogi bo uporabljena deskriptivna metoda.

3. ŽIVLJENJE EDUARDA BERNSTEINA

Pričujoče poglavje je povzeto po delu Petra Gaya Dilema demokratičnega socializma.

Eduard Bernstein se je rodil 6. januarja 1850 v Berlinu. To je bil čas prebujanja delavske zavesti in začetek političnega boja delavstva, ki ga je v Nemčiji močno zaznamoval kancler Bismarck z agresivno politiko in anti-socialistično zakonodajo.

Rodil se je kot sedmi od petnajstih otrok v družini nižjega srednjega razreda. Njegov oče Jakob Bernstein, ki je svojo poklicno pot začel kot vodovodar, kasneje pa je bil zaposlen kot železničarski inženir, je s svojo plačo komajda preživljal številčno družino.

Bernstein je izhajal iz judovske družine, ki pa je kot večina takratnih nemških Judov le redko prakticirala svojo religijo, vsako leto pa so praznovali Božič.

Eduard je bil bolehen otrok, a kljub temu dober učenec, čeprav gimnazije ni nikoli končal. Ko je bil star šestnajst let, je zapustil šolo in pričel delati kot pripravnik v berlinski banki. S tem je bilo konec njegovega formalnega izobraževanja. Leta 1869, ko je zaključil dobo pripravništva, je pričel delati kot bančni uslužbenec neke berlinske družbe in to delo opravljal vse do leta 1878, ko je zapustil Nemčijo.

Kot večina najstnikov tistega časa je bil Bernstein domoljub, njegovo prepričanje pa se je spremenilo v času francosko-pruske vojne leta 1870. Postavil se je na stran Bebla, Liebnechta in ostalih socialistov, ki so v svojih radikalnih publikacijah kritizirali ravnanje vlade.

V tem času je Bernstein s skupino prijateljev ustanovil majhno debatno skupino imenovano Utopia, v kateri se je spoznal z dvema nasprotnojučima si socialističnima strankama tistega časa. Bernstein se je leta 1872 pridružil socialistični stranki, ki je bila programske bližje marksističnemu nauku in katere voditelja sta bila Bebel in Liebnecht. To je bil začetek njegovega udejstvovanja v socialdemokratskem gibanju

in začetek njegovega izobraževanja o socializmu. Kalil se je kot javni govorec in prebiral socialno teorijo. Njegove aktivnosti znotraj stranke in talent javnega nastopanja so mu prinesle vedno večjo prepoznavnost v vodstvu stranke. Tako je kmalu je postal bližnji prijatelj Bebla.

Bernstein je ves prosti čas, ki mu je ostajal pri opravljanju službe bančnega uradnika, porabil za interese stranke. Njegov prvi velik prispevek socialdemokratskemu gibanju je bila participacija na konferenci v Gothi leta 1875, ki se je je udeležil kot delegat svoje stranke. Na konferenci je bil sprejet dokončni program združitve obeh socialističnih strank v eno. Združiteni kongres je bil sklican še isto leto. Tako pride na osnovi programa iz Gothe do unifikacije nemškega delavskega gibanja in na političnem prostoru se pojavi enotna Socialdemokratska stranka Nemčije (SDP).

Bernstein je še naprej ostal aktiven znotraj stranke. Postal je član strankarske nadzorne komisije in sodeloval pri politični kampanji leta 1877 v Berlinu. Pomagal je tudi pri oblikovanju debatnega kluba in ustanavljanju večerne šole za delavce. Zaradi svoje skromnosti ni želel predavati o socialistični teoriji. Namesto tega je vodil tečaj računovodstva.

V času najbolj agresivne in brutalne politike Bismarcka, v katerem je stranka preživljala številne krize, je Bernstein odigral pomembno vlogo. Začelo se je leta 1878 s prepovedjo socialističnih shodov in kongresov, zaplembo časopisov in aretacijami članov socialdemokratskega gibanja. Delojemalci so bili prisiljeni podpisati izjavo, da ne pripadajo socialdemokratskim organizacijam oziroma da bodo iz njih nemudoma izstopili. Bernstein je objavil poziv vsem delavcem, v katerem jih je pozval, naj take izjave podpišejo, kajti njihovo »izdajstvo« je upravičeno pod težo ekonomskega pritiska, izvajanega s strani delodajalcev.

Po razpustu parlamenta in vnovičnih volitvah je Bismarck dobil želeno večino za sprejem anti-socialistične zakonodaje, ki je bila sprejeta leta 1878. V veljavi je ostala dvanajst let. Kljub temu je imela socialdemokratska stranka parlamentarne predstavnike in močno podporo delavstva.

Istega leta, malo pred sprejetjem anti-socialistične zakonodaje, je Bernstein postal osebni tajnik bogatega, mladega socialista Höchberga. Z njim je odpotoval v Švico, nevedoč, da zapušča svojo domovino za več kot dvajset let. V času represivne zakonodaje je iz ugodne izhodiščne točke nadvse učinkovito pomagal svojim tovarišem v boju za obstanek socialdemokratskega gibanja v Nemčiji. Svojo prvo zimo v Švici je preživel v Luganu, spomladi pa se je zaradi Höchbergove želje po večjem prispevku k razširjanju socialističnega nauka preselil v Zürich.

V roke mu je prišlo Engelsovo delo *Anti-Dühring*, ki je nanj odločilno vplivalo. Bernstein se je spominjal: »Spreobrnila me je v marksizem.« (Bernstein v Gay, 1962: 43)

Leta 1879 je v Zürichu izšla prva številka *Socialdemokrata*. Publikacija je predstavljala mednarodni organ nemško govorečih socialdemokratov. Bernstein je bil pri ustvarjanju časopisa nadvse aktiven že od vsega začetka. Leta 1881 je bil imenovan za začasnega urednika.

Bismarckov anti-socialistični zakon je Bernsteinovo službovanje v tujini spremenil v prisilno izgnanstvo. Za Bernsteina in ostale socialistične somišljenike v izgnanstvu je bil Zürich dobra izhodiščna točka za delovanje, saj je v tistem času poleg Londona predstavljal center mednarodnega socialističnega gibanja.

Glavna naloga socialdemokratskega gibanja je bilo preživetje Socialdemokratske stranke. Stranka je zaradi svojega ilegalnega statusa sklicevala skrivne kongrese v tujini. Na prvem ilegalnem kongresu leta 1880 v Švici so poleg drugih sklepov proglasili *Socialdemokrata* za edini uradni organ stranke.

Bernstein se je na položaju urednika *Socialdemokrata* zelo izkazal, zato so ga imenovali za stalnega urednika. Čeprav njegovo uredniško delo zaradi želje parlamentarnega dela Socialdemokratske stranke po nadzorovanju časopisa ni bilo lahko, je za vsako ceno ohranjal neodvisnost časnika.

Leta 1886 se je poročil in v zakonu srečno živel vse do ženine smrti leta 1923.

Medtem je Bismarck vse svoje sile usmeril na švicarsko vlado z željo po izgnanstvu züriškega centra nemške socialdemokracije in uspel. Švicarska vlada je prepovedala izdajanje Socialdemokrata na njenih tleh in izgnala njegove avtorje. Tako so Bernstein in njegovi sodelavci leta 1888 zapustili Švico in odšli v London. Bernstein je v Londonu nadaljeval z izdajanjem Socialdemokrata vse do leta 1890, ko se je njegovo delo urednika končalo z odstavitvijo Bismarcka in s preklicem anti-socialistične zakonodaje. Izdajanje Socialdemokrata na tujem zatorej ni bilo več potrebno. Bernstein pa se zaradi obtožnice o zavajajočem uredniškem delovanju v Nemčijo ni mogel vrniti. Začel se je preživljati kot dopisnik publikacij Vörrwärts in Neue Zeit.

V Londonu je navezal močne stike in celo prijateljstva s predstavniki angleškega socialističnega gibanja in se navduševal nad fabijanstvom¹, ki je v tem času v Angliji želel velik uspeh.

Na njegov intelektualni razvoj je močno vplivala reformistična atmosfera, ki je bila na pohodu ne le v Angliji, ampak tudi drugod po Evropi, v Franciji in v Nemčiji. Prehod od marksizma k revizionizmu za Bernsteina ni bil enostaven. Težko je bilo kritizirati nauk, v katerega je toliko let močno verjel in ga srčno zagovarjal. Čeprav ni bil prvi, ki je pisal o revizionizmu, že nekaj let so o tem pisali Vollmar, David in drugi, so njegovi članki objavljeni v Neue Zeit od leta 1896 do 1898 prvi začetki sistematičnega poskusa revizije marksizma.

Reakcija stranke je bila ostra. Napadi na Bernsteina so se vrstili nenehoma. Zagrizen marksist Kautsky ga je izzval, naj strne in jasno predstavi svojo kritiko marksističnega nauka. Bernstein je sprejel izziv in tako je nastalo delo Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgabe der Sozialdemokratie (Predpostavke socializma in naloge socialdemokracije)², ki je izšlo leta 1899.

¹ Fabijansko društvo je britanska organizacija, ki je bila ustanovljena leta 1883 – 1884. Namen društva je bilo razširjanje socialistične ideje med izobraženim prebivalstvom in ustanovitev socialistične vlade. Med uglednimi člani društva so bili Bernard Shaw in Sidney in Beatrice Webb. Fabijanci so zavračali revolucionarni marksizem. Društvo je imelo močan političen vpliv. Danes je specializirana raziskovalna agencija Laburistične stranke (The World book multimedia encyclopedia, 1996).

² Angleški prevod dela je Evolutionary socialism.

Leta 1900 se je odločil, da se kljub obtožnici vrne v Nemčijo in se sreča s svojimi nasprotniki. Njegov berlinski prijatelj je skozi težka pogajanja le dosegel, da je vlada preklicala vse obtožnice zoper njega. Leta 1901 se je vrnil v domovino. Zaradi svojega prepričanja so ga zagrizeni marksisti želeli izključiti iz stranke. Poskusi izključitve niso bili uspešni, kajti revizionistična miselnost se je razširjala tudi med posamezniki na uglednih strankarskih ploščah. Bernsteinova izključitev bi zatorej povzročila notranje spore. Član stranke je ostal vse do svoje smrti, decembra leta 1932.

Njegovo delo *Predpostavke socializma in naloge socialdemokracije*, ki je bilo in ostaja biblija revizionizma, ga je čez noč povzdignilo v vodjo revizionističnega gibanja in mu prineslo slavo po celi Evropi.

4. POJMOVNO TEORETIČNA IZHODIŠČA

4.1. SOCIALIZEM

Beseda socializem izhaja iz latinske besede socius, ki pomeni solidarnost. Socializem je nastal kot poskus razumevanja in obvladovanja bistvenih sprememb evropske družbe in politike konec osemnajstega stoletja, v času industrijske revolucije (McClelland,1996).

Zagovarjal je prevlado družbenega oziroma skupnega nad posamičnim. Socializem se je začel kot sistem, ki je nasprotoval individualizmu, šele kasneje pa se je usmeril v kritiko kapitalizma (Giddens,2000). Socializem je torej nasprotoval izkoriščevalcem in manipulatorjem, ne samo za zaščito posameznika, marveč za zaščito družbe kot celote. Socialisti so trdili, da bi skupno lastništvo ali nadzor nad sredstvi produkcije zagotavljalo boljše pogoje življenja (Davies,1998).

Socializem je ekonomski sistem, politično gibanje in družbena teorija. Socialisti menijo, da morajo biti resursi in kontrola nad njimi v rokah nacionalnih oziroma lokalnih vlad in ne v rokah posameznikov. Socializem se zavzema za javno lastništvo zemlje, tovarn in ostalih sredstev produkcije (The World Book Multimedia Encyclopedia,1996).

Socialisti trdijo, da je sistem svobodnega trga neučinkovit, in verjamejo, da kapitalizem vodi do problemov, kot so nezaposlenost, revščina in do konfliktov med delavci in lastniki sredstev produkcije. Rešitev teh problemov vidijo v enaki in pravični distribuciji bogastva oziroma v odpravi ekonomije, temelječe na privatni lastnini. Nasprotujejo družbeni neenakosti in diskriminaciji in se zavzemajo za vrednote, kot so enakost, socialna pravičnost, sodelovanje, napredek, osebna svoboda in sreča. Za doseg teh ciljev in vrednot mora obstajati javno lastništvo; sistem družbene ali državne kontrole nad sredstvi produkcije in distribucije (The World Book Multimedia Encyclopedia,1996).

Veliko socialistov se zavzema za mešano ekonomijo, za porazdeljen sistem lastništva med državo in privatnimi interesi, ki morajo biti regulirani s strani države. Razhajajo se v vprašanju, koliko bogastva naj bo v privatnih rokah in na kakšen način bogatim odvzeti presežek lastnine. Velika večina zagovarja redistribucijo bogastva skozi davke. Socialni zakoni naj bi pomagali nezaposlenim, invalidom, vdovam, otrokom in ostalim pomoči potrebnim. Država naj zagotavlja brezplačno šolstvo in zdravstveno oskrbo in pomaga državljanom priti do ustrezne namestitve (The World Book Multimedia Encyclopedia, 1996).

Socializem kot politično gibanje se vedno začne zunaj sistema in vedno gleda na obstoječe institucije kot na sovražnice. Institucionalizacija zatorej ni vez, ki vzdržuje socialistično gibanje. Socialistična teorija je tista, ki ohranja socialistično gibanje in omogoča socializmu preboj v redke nesovražne institucije, kot so naprimer sindikati (glej McClelland, 1996:546).

Socialističnemu gibanju in njegovim pripadnikom teorija pomeni preživetje in upanje na uspeh. Glavna naloga socialistične teorije je razumevanje sodobnega torej kapitalističnega sveta, ki se neprestano spreminja, zatorej je sprememba v teoriji nujna. Da gibanje ne izgubi podpore ljudstva in oslabi, mora biti sprememba izpeljana kar se da neopazno (glej McClelland, 1996:547).

Od sredine devetnajstega stoletja so socialisti trdili, da je socializem mednarodno gibanje, ki ga poganja socialistična doktrina. Zaradi različne razvitosti kapitalizma znotraj posameznih držav se je tudi socialistična doktrina od države do države spreminjala. Vprašanje je bilo, katera različica teorije bo prevladala v mednarodnem gibanju (McClelland, 1996).

Tudi znotraj posameznih družb so obstajale različne oblike socialistične doktrine, okoli katere je v zgodovini prišlo do nekaj sporov med socialisti, ki so vidni še dandanes. Pripadniki marksističnega dela socialističnega gibanja so trdili, da je uresničitev socialistične družbe možna samo skozi revolucijo in nasilje. Pozicija, ki je kasneje postala znana kot revizionizem, pa je zagovarjala postopno uveljavitev socializma v okviru obstoječih političnih institucij. Način transformacije kapitalistične

v socialistično družbo je glavna točka razhajanja med marksisti in revizionisti (McClelland,1996).

4.2. MARKSIZEM

Za razumevanje Bernsteinovega revizionizma je potrebno poznavanje glavnih predpostavk marksističnega nauka, saj je teorija revizionizma nastala kot revizija filozofskih, političnih in ekonomskih osnov marksizma. Naj v tem delu predstavim le glavne predpostavke marksističnega nauka, saj se bomo v nadaljevanju naloge ob analiziranju revizionizma spotoma poglobljali v marksistično misel.

Evropa devetnajstega stoletja je bila Evropa revolucij, ki so imele vzor v veliki francoski revoluciji leta 1789. Karl Marx je pri proučevanju podobno kot Hegel prišel do zaključka, da je bila francoska revolucija leta 1789 le na pol uspešna, ker zaradi prevlade meščanskega razreda ni uvedla univerzalne enakosti in svobode. Ta delna oziroma meščanska revolucija je za Marxa le faza med ostanki fevdalizma in fazo socializma v prihodnosti, ki jo bo prinesla socialistična revolucija. Socialistična revolucija bo začetek nove zgodovine ali kakor pravi Marx »resnične zgodovine človeka«, kjer je človek bitje, ki zgodovino dela in ne kakor v predhodni fazi »predzgodovine«, kjer je človek bitje, ki se mu zgodovina zgodi (McClelland,1996).

Marxova ideja zgodovine ima korenine v Heglovi filozofiji. Marx se strinja s Heglom, da se zgodovina odvija dialektično (McClelland,1996). Pravi, da se zgodovina odvija po nespremenljivih zakonih in napreduje od faze do faze. Vsaka faza je zaznamovana z boji, ki pripeljejo do višje faze razvoja. Zadnja in najvišja faza razvoja je komunizem. Zaradi dialektičnega razvoja zgodovine sta propad kapitalizma in zmaga komunizma neizogibna (The World Book Multimedia Encyclopedia,1996).

Marx pravi, da našo zavest o svetu oblikujejo socialno-ekonomske okoliščine. Predpostavlja, da »delovni proces določa človeško existenco.« (Marcuse v Gay, 1962:86) Kakor pravi Gay, je za Marxa odnos med delom in človekom v kapitalizmu nenaraven in nečloveški. Človek namreč z orodjem, ki ni njegovo, izdeluje produkte, ki jih nekdo drug prodaja in ki si jih sam ne more privoščiti. Delavec je, kakor pravi

Marx, »odtujen«. Te svoje sociološke predpostavke, ki prevladujejo v zgodnjih delih je bolj natančno opredelil v Kapitalu. S pojmi, kot so razredni boj in revolucija, delovna teorija vrednosti in presežna vrednost, odprava razredne dominacije, dela in države, je analiziral ekonomski proces kapitalizma. Trdil je, da je kapitalizem sicer najbolj učinkovit in dinamičen sistem, ki pa ima preveč pomankljivosti, kot so obdobja inflacije in depresije. Največja pomankljivost je vedno večja akumulacija kapitala in naraščanje človeške bede (Gay,1962).

Izhodišče marksističnega nauka je delavec. Delavec in razred, kateremu ta pripada, sta pod vplivom zakonov razvoja, ki jih lahko odkrijemo, kakor pravi Marx, samo če proučujemo družbo kot celoto z dinamične perspektive družbenih sprememb. Marx in Engels svojo doktrino utemeljujeta znanstveno. Poskušata pokazati, da so sedanji socialni in ekonomski odnosi nujnost in da bo boljše pogoje življenja prinesla zgodovina. Kljub temu pa za Marxa in Engelsa človek ni le nemočno bitje, ampak je skozi razredno akcijo zmožen vplivati na razvoj dogodkov. Za marksizem kot sistem je organiziranje proletariata v revolucionarno politično stranko najvažnejšega pomena. V marksizmu je delavec pobudnik in dedič prihajajoče revolucije, do katere bo pripeljal dialektični razvoj zgodovine (Gay,1962).

V Komunističnem manifestu, ki sta ga napisala Marx in Engels leta 1848 za Zvezo komunistov, pravita, da je zgodovina vseh obstoječih družb zgodovina razrednih bojev. V zgodovini sta vedno obstajala dva razreda: vladujoči in zatirani razred. Narava razrednega boja je tista, ki določa prihodnost (McClelland,1996). Znotraj modernega kapitalizma je boj poenostavljen. Ostala bosta le dva tekmeča, vladujoči razred meščanstva, ki ima v lasti sredstva produkcije, in delavski razred izkoriščanih nelastnikov. Kajti zaradi vedno večjega obubožanja ljudstva prihaja do izginjanja srednjega razreda, ki ga predstavljajo mali trgovci, lastniki trgovin, obrtniki in kmetje. Pauperizacija družbe povzroča številčno naraščanje proletariata (Gay, 1962).

V Kapitalu Marx trdi, da bi moderna tehnologija in metode produkcije lahko osvobodile človeka životarjenja. Zaradi značilnosti kapitalistične ekonomije, kot so kopičenje kapitala, ustvarjanje in prisvajanje profita s strani kapitalistov na račun izkoriščanja delavcev, ki za svoje delo ne dobijo ustreznega plačila, se revščina samo še povečuje (Gay,1962).

Preživetje kapitalističnega razreda omogoča represivna država. Za Marxa je država izvršilni organ kapitalističnega razreda, organ razrednega zatiranja, ki pa v socialistični družbi ne bo več potreben, kajti v tej družbi, bo obstajal samo en razred - proletariat. Odprava privatne lastnine, ki jo bo nadomestilo javno lastništvo sredstev produkcije, bo pripeljala do svobode ljudi, do splošne ekonomske in družbene enakosti. Država kot sredstvo razredne dominacije ne bo več obstajala, potrebne bodo samo še najnujnejše, na minimum skrčene regulacije za organiziranje obsežne produkcije (McClelland,1996).

Marx je predvideval, da se vladujoči razred oblasti oziroma móči ne bo odpovedal prostovoljno. Razredni boj in nasilje sta neizogibna. Na razredni boj med vladajočimi in vladanimi gleda kot na sredstvo, ki pripelje zgodovino do naslednje faze (The World Book Multimedia Encyclopedia,1996). Revolucija bo pripeljala do zadnje faze zgodovinskega razvoja: komunizma (McClelland,1996).

Meščani, ki v rokah držijo vzvode oblasti in so zatorej zmožni zatirati lastno družbo, so od nje odtujeni. Ravno ta odtujenost je tista, kakor pravi Engels, ki naredi meščansko državo ranljivo za revolucionarne prevzeme. Takojšnji cilj revolucionarnega aparata mora biti osvojitvev vzvodov oblasti, kar pomeni konec meščanske države. Diktatura proletariata, ki bo sledila, pomeni, da bo proletariat uporabljal iste mehanizme móči, kot so jih prej uporabljali meščani in aristokracija za dosego svojih ciljev. Diktatura proletariata bo počasi odmirala, dokler ne bodo vse naloge delavskega razreda opravljene, torej do uveljavitve pravega komunizma (McClelland,1996).

Marx vidi prihodnost komunistične družbe v dveh stopnjah. V prvi fazi bo diktaturo proletariata nadomestil sistem socializma, v katerem bo odpravljena privatna lastnina in bodo vsi ljudje nagrajeni glede na opravljeno delo. Faza socializma bo postopoma pripeljala do komunizma: družbe brez države, družbenih razredov, zakonov, politike in brez vseh oblik prisile. V teh idealnih okoliščinah bodo dobrine porazdeljene glede na potrebe. Z odpravo pohlepa bo zagotovljena enotnost človeštva (The Software Toolworks Multimedia Encyclopedia,1991).

5. REVIZIONIZEM

Bernstein je vrsto člankov, v katerih se je spraševal o teoretičnih predpostavkah marksizma, strnil v delo z naslovom Predpostavke socializma in naloge socialdemokracije. K temu sta ga spodbujala dva razloga. Želel je premostiti razliko med radikalno revolucionarno teorijo in reformistično prakso Socialdemokratske stranke in preveriti marksistične teze, za katere je bil prepričan, da na empirični ravni ne držijo (Fetscher, 1986).

Naslednja poglavja o teoriji revizionizma so, kjer ni posebej označen vir, povzeta po delu ameriškega liberalnega zgodovinarja Petra Gaya Dilema demokratičnega socializma.

5.1. FILOZOFIJA REVIZIONIZMA

5.1.1. MARKSIZEM BREZ DIALEKTIKE

Eden izmed temeljev marksizma je vsekakor dialektično pojmovanje zgodovine, ki izhaja iz Heglove filozofije. Marksistična dialektika se sicer opazno razlikuje od Heglove metode, vendar je jasno, da oba sistema izhajata iz iste filozofske smeri.

Bernstein je na filozofsko metodo gledal kot empirik³. Njena sprejemljivost je odvisna od sposobnosti razlage dejstev. Če je teorija v nasprotju z razvojem, jo je potrebno zavrniti in sprejeti drugo teorijo.

Predpostavke marksističnega Erfurtskega programa Socialdemokratske stranke iz leta 1891, kot so izginjanje srednjega razreda in naraščajoče izkoriščanje, izhajajo iz dialektičnega prepričanja o nasprotjih v družbi. Te trditve je Bernstein zavrnil na empirični ravni. Dialektičnemu marksizmu je očital nesmiselno razglabljanje in zanemarjanje empirizma.

³ Empiricizem je filozofska smer, ki meni, da človeško znanje oblikujejo čutna dojetanja in izkustva (The World book encyclopedia, 1996).

Po Bernsteinovem mnenju je Marxovo zaupanje v uporabo sile pri izvedbi socialistične revolucije posledica Heglovega vpliva. Vztrajal je, da je dialektika ostanek hegelianizma, ki ga je potrebno odstraniti iz socialistične teorije. V center marksistične teorije je namesto dialektike postavil evolucionizem. Sprejel je Marxovo predpostavko evolucije, vendar ji je odvzel njen dialektični značaj. Marx je namreč trdil, da se zgodovina odvija dialektično, skozi nasprotja v družbi. Zmaga delavskega razreda je neizogibna posledica zgodovinskega napredka.

Bernstein je dialektični razvoj zgodovine nadomestil z organskim evolucionizmom. Marksistično pojmovanje boja med nasprotniki kot osnovo vseh zgodovinskih sprememb in precenjevanje uporabe sile je označil kot neorganski evolucionizem. Družbeno evolucijo je opredelil kot postopno rast v socializmu. Razredna nasprotja ne izginejo, zmanjša se le njihova moč.

Marx je trdil, da proletariat nima svojih idealov, njegova naloga je le, da prepozna zgodovinske smernice in se po njih ravna. Marksizem človeške volje s tem ni povsem izločil, ampak je dal poudarek ekonomskim silam razvoja. Socialistična država ni nekaj želenega, ampak je nujnost, do nje bo pripeljal zgodovinski razvoj. Bernstein ni nikoli zanikal vpliva ekonomskih sil na družbo, vendar je kot silo razvoja poudarjal še etično mišljenje posameznikov. Z etičnega vidika socializem ni več zgodovinska nujnost, katere prihod se da znanstveno dokazati. Socializem je etično zaželen, ali bo postal realnost, pa je v veliki meri odvisno od volje proletariata. Gay pravi, da je Bernstein znanstveni socializem nadomestil z etičnim socializmom.

5.1.2. OD HEGLA DO KANTA

Revizionistična teorija je zavračala Hegla, ki mu je sledil marksizem, in prevzela kritični in etični pristop Kantove filozofije.

V Nemčiji sta vrsto let imela močan vpliv Heglova filozofija in pozitivizem⁴. Kot nasprotovanje materialističnemu mišljenju tistega časa se je pokazala težnja po kritičnem, etičnem pristopu. Tako je v sedemdesetih letih devetnajstega stoletja prišlo do obuditve Kantove filozofije. Ponovno zanimanje za Kanta so oživili mnogi profesorji nemških fakultet. V času, ko je Bernstein razvijal idejo revizionizma, je oživljanje Kantove filozofije doseglo svoj vrhunec.

Marx in Engels, prepričana hegelianista, sta Kantovo filozofijo zavračala, zato je nemška socialdemokracija Kanta povsem ignorirala. V času, ko je bil Bernstein še neomajen marksist, se je strinjal z Engelsom, da je Kantova filozofija sila, ki slabi socializem. Njegova pot do Kanta je bila postopna in je bila posledica vpliva cele vrste člankov in esejev o Kantovi filozofiji. Bernsteinova vrnitev h Kantu ni pomenila popolno sprejetje njegove filozofije. Bila je sredstvo, s katerim je izrazil prepričanje, da nemški socializem potrebuje objektivno in ostro kritiko, ki zavrača dialektični dogmatizem in priznava veljavnost, nespornost etičnih meril. Menil je, da je socialistična teorija polna besedičanj in dogm, ki jih je potrebno reformirati s kritičnim pristopom.

Ponovno oživljanje Kantove filozofije in vprašanje skladnosti njenih konceptov z nemško socialdemokracijo, je povzročilo živahne debate znotraj socialističnih krogov. Bernsteinovo zavzemanje za kritični in etični pristop k socialistični teoriji je sprožilo plaz negotovanj in ostrih nasprotovanj znotraj stranke.

⁴ Pozitivizem je filozofska smer, ki zanika vsako spoznanje, ki ga ni mogoče dokazati. Za pozitiviste je edini vir znanja znanost oziroma znanstvena metoda (The World book encyclopedia, 1996).

5.1.3. POMEN REVIZIONISTIČNE FILOZOFIJE

Bernstein je opustil dialektični materializem in se približal Kantovi filozofiji. Gay trdi, da je Bernstein resnično pripadal le naturalizmu⁵, kajti njegova privrženost empiricizmu in naturalistični etiki je bila zanj očitna. Marxove zaključke je poskušal zavreči na dokazljivi oziroma empirični ravni. Menil je namreč, da metafizične strukture vodijo do nepravilnih zaključkov.

Marksisti, ki so sledili Heglu, se z etično teorijo niso ukvarjali. Delo revizionistov pa je v socializem vpeljalo etiko. Bernstein je zanimal marksistični znanstveni socializem. Trdil je, da lahko socializem definiramo kot vero ali gibanje. Je sistem zahtev, interesov in želja. Želje niso nekaj znanstvenega, ampak so sistem preferenc, z drugimi besedami, so etična merila. Zatorej socializem ne more biti znanost, saj za Bernsteina znanost pomeni nepristranskost.

Bernsteinova etična teorija je povzročila pravo razburjenje med ortodoksnimi marksisti. Menili so, da je etični socializem element, ki socialističnemu gibanju odvzema dialektično gotovost zmage in znanstveni značaj.

Gay meni, da filozofija revizionizma ni tako pomembna kot ekonomija ali politika revizionizma, ki ju bomo spoznali v naslednjih poglavjih, a je kljub temu pustila socialističnemu gibanju pomemben pečat. Marksistični determinizem, ki je imel zmago za neizogibno, je odvzemal pomen volji posameznika. Revizionistična filozofija končne zmage ni zagotavljala, poudarjala pa je vlogo moralne volje vsakega posameznika v boju za njo. Podpirala je etiko in prizadevanje za omejene, a uresničljive cilje, ki jih je možno doseči brez revolucije, po mirni, parlamentarni poti.

⁵ Filozofska smer, ki ima naravo za edino pravo bit in osnovo vsega dogajanja (The World book encyclopedia, 1996).

5.2. EKONOMIJA REVIZIONIZMA

5.2.1. KAPITALIZEM - OD KOMPETITIVNOSTI DO MONOPOLA

Pri proučevanju ekonomije revizionizma je bistvenega pomena fundamentalno razlikovanje med marksističnim in revizionističnim naukom glede prehoda v socializem. Marksizem gleda na uveljavitev socializma kot na dialektično nujnost, do katere bo najverjetneje pripeljala revolucija. Revizionizem pa verjame v mirno, demokratično pot v socializem.

Za Marxa in Engelsa je kapitalizem historični fenomen, ki razširja civilizacijo, gradi mesta in globoko spreminja odnose med ljudmi. Kapitalizem je socialni sistem, ki proizvaja dobrine za prodajo na trgu. Dobrene ustvarjajo delavci, ki so prisiljeni prodajati svojo edino lastnino, delo. Kapitalizem proizvaja več bogastva, kot ga je nujno potrebno za preživetje, kajti kapitalizem se lahko razvija samo ob akumulaciji kapitala. Kapital je potreben za gradnjo tovarn, posodabljanje delovnega procesa in strojev in najemanje nove delovne sile. Marx pravi, da se ekonomski prispevek kapitalizma zmanjša, ko ta doseže zrelost. Nasprotja znotraj sistema postanejo vidna in njegova trdna struktura začne razpadati. Kapitalizem fundamentalno spremeni svoj značaj, svobodni trg in tekmovanje zamenjajo monopoli. Kapital se akumulira v rokah vedno manjšega števila kapitalistov. Prihaja do koncentracije kapitala, izginjanja neodvisnih proizvajalcev in naraščanja velikosti korporacij. Kakor pravi Marx: »Vsaka akumulacija postane sredstvo nove akumulacije.« (Marx v Gay, 1962:168) Ob naraščanju kapitala narašča tudi število kapitalistov, hkrati pa prihaja do nasprotujočega procesa, »razlaščenja kapitalistov s strani kapitalistov« (Marx v Gay, 1962:168), ki se kaže v koncentraciji kapitala. Do koncentracije prihaja zaradi narave svobodnega trga, ki favorizira večje proizvajalce. Večji proizvajalci lahko ob večji produkciji svoje produkte prodajajo ceneje kot manjši proizvajalci. Količina kapitala, potrebna za zagon podjetja, postaja ob razvoju moderne industrije vse večja. Pride do transformacije kompetitivne narave kapitalizma v monopolni kapitalizem. Ravno koncentracija kapitala je tisti vzrok, kakor pravi Marx, ki bo povzročil neizogibni propad kapitalizma. Akumulacija kapitala, ki jo pospešujeta koncentracija in centralizacija, vodi do spremembe, kakor pravi Marx, v organskem značaju kapitala.

Delež fiksnega kapitala (surovine, oprema, tovarna) narašča v razmerju do variabilnega kapitala (plače). Ker presežna vrednost izhaja iz variabilnega kapitala, je kapitalizem soočen s padanjem profita. Ta proces vodi v presežek delovne populacije, ki ga pospešuje akumulacija. Kriza postane znak nasprotij znotraj kapitalizma, presežna delovna sila kaže na nezmožnost sistema izkoristiti ekonomski potencial družbe. Kapitalizem mora nadomestiti socializem.

Bernstein Marxovo teorijo transformacije kompetitivne narave kapitalizma v monopolno sprejme, saj pravi, da o tem govori več dejstev. Revizionisti menijo, da so spremembe, ki jih doživlja kapitalizem za uveljavljanje socializma, pozitivne, saj je veilka centralizirana podjetja lažje socializirati.

Bernstein pravi, da procesa centralizacije in koncentracije nista edina realnost, kajti številna neodvisna mala in srednja podjetja so dokazala svojo možnost preživetja. Svoje trditve je argumentiral s statističnimi podatki zaposlenih v trgovini v letih 1882 in 1895 v Angliji in Nemčiji ob predpostavki 13,5 % rasti prebivalstva (Tabela 1).

Tabela 1: Število zaposlenih v trgovini

	1882	1895	Porast zaposlenih v odstotkih
Majhna podjetja (1 – 5 zaposlenih)	2,457,950	3.056,318	24,3
Srednje – velika podjetja (6 – 10 zaposlenih)	500,097	833,409	66,6
Velika podjetja (11 – 50 zaposlenih)	891,632	1,620,848	81,8

(Bernstein v Gay, 1962:171)

Iz tabele je razvidno, da mala in srednja podjetja ne izginjajo, ampak da število zaposlenih v njih narašča, čeprav ne tako skokovito kot v primeru velikih podjetij. Vzrok temu je, kakor pravi Bernstein, v delitvi dela. Velika podjetja, ki produkt le delno končajo, potrebujejo srednje velika in majhna podjetja, ki produkt pripravijo za prodajo na trgu. Bernstein trdi, da v panogah, kot so trgovina, transport in kmetovanje, ne bo nikoli prišlo do procesa centralizacije in s tem izginjajna malih in srednjih podjetij, saj imajo le-ta bolj neposreden odnos do potrošnikov in s tem boljše izhodišče v boju z velikimi podjetji.

5.2.2. TEORIJA VREDNOSTI

Revizionizem in marksizem sta različnega mnenja glede teorije vrednosti.

Marx zavrača pristop, ki pravi, da denar, injiciran v kapitalistični sistem, prihaja iz dejstva, da kapitalist kupuje dobrine pod ali prodaja nad njeno vrednostjo. V delu Kapital pravi, da »kapitalist mora kupovati dobrine po njeni vrednosti, mora jih prodajati po njeni vrednosti, kljub temu pa mora na koncu procesa iz cirkulacije odtegniti več vrednosti, kot jo je vložil v začetku.« (Marx v Gay, 1962:175) Marx izhaja iz procesa produkcije: »Na trgu prihaja do izmenjave različnih dobrin. Dejstvo, da jih lahko zamenjamo, mora pomeniti, da posedujejo skupni element. /.../ Če ne upoštevamo uporabne vrednosti dobrin, imajo skupno le eno značilnost, vse so produkti dela. /.../ Vrednost dobrine je mogoče izmeriti po količini vloženega dela.« (Marx v Gay, 1962:175) Iz tega sledi, da morajo imeti dobrine, ki vsebujejo enako količino dela, enako vrednost. Marx pravi, da ta zakon vrednosti usmerja odnose izmenjave. Delavec pa ni le vir vrednosti, temveč tudi vir presežne vrednosti. Ustvarjanje presežne vrednosti je, kakor pravi Marx, le nadaljevanje procesa produkcije vrednosti. Razlaga, da kapitalist ravna z delavcem kot z dobrino. S plačo, ki mu jo namenja, kupi delavčevo delovno silo. Vrednost delavca je enaka vrednosti katere koli dobrine, odvisna je od delovnega časa, ki je potreben, da ga nadomesti. Ob dejstvu, da obstaja velika rezervna vojska nezaposlenih, kapitalist kupi delavca po njegovi vrednosti in ga prisili, da dela več. Delavec, ki je bil kupljen kot dobrina po svoji polni vrednosti, dela več, to delo pa je presežna vrednost, ki si jo prilasti

kapitalist. Kapitalist torej lahko kupuje in prodaja dobrine v skladu z njihovimi vrednostmi in kljub temu pridobi sredstva za investicije.

Marx trdi, da presežna vrednost izhaja iz dela, torej, da izhaja iz variabilnega in ne iz fiksnega kapitala. Iz tega sledi, da večji kot je delež variabilnega kapitala v primerjavi s fiksnim kapitalom, večji je profit.

Skozi zgodovino so različni ekonomski teoretiki, kot naprimer Böhm-Bawerk in Sweezy dokazovali, da je Marxova predpostavka o profitu, ki izhaja iz dela, povsem napačna, kajti pri določanju cen je popolnoma zanemaril povpraševanje.

Tega se je kasneje zavedel tudi Marx, ko je v tretjem delu Kapitala napako poskušal popraviti. V prvem delu Kapitala je trdil, da so vrednosti dobrin izražene v ceni dobrin. V tretjem delu Kapitala to predpostavko zavrže in začne razmišljati o transformaciji vrednosti v ceno in poudari, da glavno vlogo pri določanju cene igra povpraševanje. Zaključí, da vrednost ni enaka ceni, vendar je skupni seštevek vrednosti v družbi enak skupnemu seštevku cen.

Dve desetletji pred izidom tretjega dela Kapitala se je pojavila nova teorija vrednosti, tako imenovana marginalna teorija avstrijske šole. Teorija vrednosti avstrijske šole zavrača marksistično teorijo vrednosti. Pripadniki marginalistične teorije trdijo, da je vrednost izpeljana iz kumulativnih želja, podkrepljenih z zmožnostjo plačila individualnega potrošnika. Vrednost ni notranja lastnost dobrine, ampak je odvisna od odnosa med željami in zalogami. Odvisna je od rasti povpraševanja, odkritja novih zalog, različnih metod produkcije in boljšega oglaševanja. Glavni faktor pa je individualni potrošnik in njegovo ravnanje z denarjem.

Bernstein je verjel, da sta obe teoriji, marksistična in marginalna teorija vrednosti, uporabni, ni pa se spuščal v sintezo obeh pristopov. Ob proučevanju marksistične teorije vrednosti pride do zaključka, da je teorija povsem abstraktna, je uporabna, ni pa univerzalna. Gay meni, da s tem ne zanika obstoja presežne vrednosti in izkoriščanja delavca, vendar mu dejstvo, da presežna vrednost obstaja, služi le kot pomoč pri analizi.

Revizionizem je želel ustvariti teorijo socializma brez abstraktne teorije vrednosti oziroma presežne vrednosti z uporabo etike in empirizma, ki sta nadomestila znanstveni pristop marksizma.

5.2.3. PROPAD KAPITALIZMA

Nesoglasja med marksisti in revizionisti so največja v razumevanju narave propada kapitalizma.

Marx je verjel, da so neprestane depresije gospodarstva zunanji znak nerešljivih nasprotij znotraj kapitalizma. Krize so zanj sestavni del kapitalizma, ki se jih ne da odpraviti z različnimi ukrepi, saj so odraz anarhije trga. Krize so ponavljajoča se značilnost kapitalizma, zato jih mora delavski razred venomer pričakovati. Vzrokov za krize je več, najpomembnejši pa je revščina in omejena potrošnja ljudi. Ob akumulaciji kapitala prihaja do vedno večjega obubožanja ljudstva. S tem pa se krepi upor delavskega razreda, ki narašča tudi številčno. Marx in Engels sta bila prepričana, da krize postajajo vse bolj ostre, zato je verjela, da sta propad kapitalizma in prihod socialistične družbe neizogibna. Marx ni nikoli jasno opisal narave propada kapitalizma, trdil je le, da znotraj kapitalizma obstajajo nasprotja, ki vodijo v njegov propad.

V svojih mladih letih je tudi Bernstein, kot vsi socialdemokrati tistega časa, verjel v neizbežen propad kapitalizma. V sredini devetdesetih let devetnajstega stoletja, ko je razvijal teorijo revizionizma, je bila Nemčija in preostali industrializirani svet v dolgotrajni fazi blaginje, kar je vendarle kazalo na možnost preživetja kapitalizma. Vse globljih kriz kapitalizma, kot jih je napovedoval Marx, ni bilo. Pri oblikovanju teorije krize je upošteval nova dejstva, zato je se njegov pogled popolnoma razlikuje od marksističnega pristopa. Pravi, »da so se intervali, ki ločujejo obdobja blaginje zožili, intervali, ki ločujejo obdobja depresije, so se razširili.« (Bernstein v Gay, 1962:192) Meni, da kapitalizem narekuje rast in da so motnje, ki motijo rast, postale bolj redke in milejše. Kljub temu pa splošna nevarnost ne samo za delavski razred, marveč tudi za ostale zaposlene in podjetnike ni minila. »V nekaterih deželah je

delavski razred še vedno žrtev trgovinskega cikla.« (Bernstein v Gay,1962:192) Bernstein ne zanika Marxovih vzrokov za krize, kot so padec profita in nezadostna potrošnja, ki je povezana z veliko nezaposlenostjo. Trdi, da je kapitalizem ustvaril družbene sile, ki služijo kot protiutež motnjam trgovinskega cikla. Sile, ki so povečale zmožnost prilagajanja modernega kapitalizma, so: rast svetovnega trga, ki ga spremljajo izboljšave v komunikaciji in transportu, naraščajoče bogastvo evropskih industrijskih držav, fleksibilnost modernega kreditnega sistema in vzpon industrijskih kartelov in podjetniških združenj. Bernstein pravi, da kljub temu industrijski karteli nimajo samo pozitivnega učinka. Res je, da uvajajo red in zmanjšujejo kaos in kompeticijo na trgu, vsiljujejo pa monopolne cene in umetne carinske omejitve.

Fetscher pravi, da s tem, ko je priznal prednosti organiziranja v kartele, nikakor ni zanikal obstoja kriz v kapitalizmu in revščine ljudi. Kapitalistični karteli si namreč v času krize v želji po profitu prilagajajo produkcijo in cene na račun delavskega razreda (glej Fetscher, 1986:229).

Bernstein je priznal, da je kritika Rose Luxemburg, ki pravi, da kreditni sistem vodi v špekulacije in s tem do negotovosti, delno resnična. Kakor pravi, do špekulacij prihaja v novih industrijah, medtem ko se le-te zmanjšujejo, ko se ekonomija umiri. Priznal je tudi, da ponudba ni vedno enaka potrošnji, zato je možnost prekomerne proizvodnje neizogibna. Vendar » prekomerne proizvodnje v nekaj industrijah ne moremo enačiti s splošno depresijo. Bolj kot je država bogata, manj možnosti obstaja za krize, do katerih privedejo špekulacije in nesorazmernost, kajti v takih državah so možnosti za prilagoditev še večje.« (Bernstein v Gay,1962:194)

5.2.4. KMETIJSKI SEKTOR

Kljub temu, da je zahodni socializem urbana teorija, katere izhodiščna točka je delavec, so se nemški socialisti ukvarjali tudi s kmetijskim vprašanjem.

Erfurstki program nemške Socialdemokratske stranke kmete omenja v predpostavki o izginjaju srednjega razreda. Kmalu so se znotraj stranke pojavile zahteve po oblikovanju kmetijskega programa.

Eden izmed vodilnih članov stranke Kautsky je v svojem delu *Die Agrarfrage* (Kmetijsko vprašanje) prišel do zaključka, da ima tudi kmetijska produkcija kapitalistične značilnosti. Pomembna posledica, ki jo ima moderni kapitalizem za kmetijstvo, je proletarizacija kmetov. Na teh predpostavkah je oblikoval socialdemokratsko kmetijsko politiko. Pravi, da proletariat potrebuje krepke kmete, brez katerih družba prihodnosti ne bo mogla funkcionirati. Proletariat mora biti s kmetom solidaren ali mora vsaj poskušati omiliti njegovo sovražnost do socialdemokracije. Prvi cilj stranke je okrepitev ruralnega proletariata, do katerega naj bi privedla kmetijska združenja in uveljavljanje njihovih pravic. Drugi cilj pa je socializacija kmetijske produkcije, ki naj bi jo dosegli s prepričevanjem in ne z nasiljem.

Bernstein se strinja z marksističnimi predpostavkami glede kmetijskega vprašanja, vendar pravi, da majhna in srednje velika kmetijska podjetja naraščajo, medtem ko velika izginjajo. Tudi Kautsky pravi, da majhna podjetja ne izginjajo, temveč naraščajo, vendar je to le posledica vladnega subvencioniranja ekonomsko neproduktivnih malih kmetij. To je tudi srž razlikovanja obeh pristopov. Marksisti menijo, da prihaja do koncentracije kmetijske produkcije, medtem ko revizionisti trdijo, da število kmetijskih lastnikov narašča.

Kmetijsko vprašanje v delovanju stranke ni igralo odločilne vloge, kajti stranka ni nikoli pridobila velike podpore kmetov. Gay meni, da je pomembna predpostavka o izginjanju malega kmeta, ki spominja na vprašanje o usodi srednjega razreda. Slednje v največji meri ločuje revizionistično in marksistično misel.

5.2.5. IZGINJANJE SREDNJEGA RAZREDA

Za Marxa in Engelsa je vsa zgodovina zgodovina razrednih bojev. Menita, da je kapitalizem boj poenostavil, saj prihaja do oblikovanja dveh nasprotujočih si razredov: kapitalistov in proletariata. Največja žrtev izginjanja razredov je srednji razred : »Spodnji sloj srednjega razreda – mali trgovci, čevljarji, upokojeni trgovci, obrtniki in kmetje – vsi ti postopoma tonejo v proletariat. /.../ Na udaru ni samo srednji razred, ampak vsi razredi populacije.« (Marx in Engels v Gay,1962:204)

Bernstein se ne strinja z marksistično teorijo naraščanja bede in izginjanja srednjega razreda, ampak trdi, da prihaja do vse večje stabilnosti in do razvoja družbe, v kateri je nenasilna možnost reševanja socialnih konfliktov vedno bolj mogoča. Tudi struktura družbe po Bernsteinovem mnenju ne postaja vse bolj enostavna, kakor trdita Marx in Engels, ampak postaja vse bolj raznolika. Do tega spoznanja je prišel ob proučevanju proletariata. Pravi, da tudi znotraj razreda mezdnih delavcev obstaja hierarhija, kajti »različne oblike zaposlitve in višine plačila ustvarjajo različna obnašanja in pogoje za življenje.« (Bernstein v Gay,1962:206) Enotni in številčni razred proletariata, ki kot edini stoji nasproti maloštevilnega razreda kapitalistov, po Bernsteinovem mnenju torej ne obstaja, kajti tudi znotraj razreda proletariata obstajajo različne skupine. Med temi različnimi skupinami sicer obstajajo simpatije, »še vedno pa obstaja velika razlika med tako politično in socialno simpatijo in resnično ekonomsko solidarnostjo.« (Bernstein v Gay,1962:206)

Bernstein meni, da je glavna naloga Socialdemokratske stranke združitev različnih skupin in njihovih interesov v splošni interes vseh, ki se preživljajo z delom. Pravi, da se razredni boj nadaljuje, vendar v milejši obliki. To so boji med različnimi socialnimi skupinami, boji med kmetijskimi rentniki in kmeti, med proizvajalci in potrošniki itd. Največji med njimi pa je boj med delavci in kapitalisti. Boj nima revolucionarnega značaja, ampak poteka po parlamentarni poti skozi vpliv na javno mnenje in skozi delo sindikatov in združenj.

Izhodiščna točka Bernsteinove razlage teorije razreda ni le proletariat, temveč tudi srednji razred. Pravi, da »srednji razred spreminja svoj karakter, vendar ne izginja s socialne lestvice.« (Bernstein v Gay,1962:208) Z naraščajočim številom delničarjev,

ki jim pripadajo velika industrijska podjetja, je dokazoval, da koncentracija industrijskih podjetij ne pomeni vzporedne koncentracije lastnine. S statističnimi podatki o industriji dokazuje, da srednji sloji z naraščajočo industrializacijo ne izginjajo, temveč še naprej obstajajo, v nekaterih proizvodnih sektorjih pa celo naraščajo (Fetscher,1986).

Svojo trditev je utemeljil tudi teoretično. Pravi, da je ideja naraščajoče bede povsem napačna. Moderne metode produkcije omogočajo večjo produktivnost dela, ki se odraža v masovni produkciji dobrin. Novo ustvarjeno bogastvo ne gre le v roke kapitalistov, ampak omogoča izboljšanje življenja proletariata oziroma naraščanje srednjega razreda. Kljub temu razpon med zgornjim in spodnjim delom socialne piramide narašča, kajti bogati bogatijo hitreje, kot revni postajajo manj revni. Zato Bernstein ne napove konca socialnim konfliktom. Po Gayevem mnenju je Bernstein pripadnik teorije »relativnega osiromašenja«, ki socialne konflikte v času naraščanja mezd delavcev razlaga z naraščajočimi socialnimi razlikami.

Bernstein pa ne trdi samo, da srednji razred narašča, marveč tudi, da spreminja svoj karakter. Najbolj poudarja vzpon »novega srednjega razreda«, do katerega prihaja zaradi birokratizacije monopolnega kapitalizma. Pojem se nanaša na naraščajoče število tehničnega osebja, uradnike in vladne uslužbenke. Njihova skupna značilnost je odvisnost. V večini primerov so njihove plače le malce višje od plač mezdnih delavcev, vendar jim njihov socialni položaj zagotavlja mesto med meščani. Nov srednji razred zaposlenih v industriji, trgovini, transportu in kmetijstvu se je v Nemčiji v letih od 1882 do 1907 počvetveril. Velika večina novega srednjega razreda se po Bernsteinovem mnenju vedno bolj indentificira z delavskim razredom. Srednji razred se zaveda, da se tudi življenje delavcev izboljšuje in postaja vedno bolj meščansko. Bernstein poudarja, da »socialna demokracija noče uničiti te družbe ali sproletarizirati vso množico njenih članov; nasprotno, neprestano deluje v smeri povzdigovanja delavca iz družbenega položaja proletarca v položaj državljana, torej za posplošenje civilnega sistema ali položaja državljana. Njen namen ni zamenjati civilno družbo s proletarsko, temveč kapitalistično družbeno ureditev s socialistično.« (Bernstein v Fetscher,1986:230)

Bernstein je bil prepričan, da se bosta razred delavstva in meščanstva zblížala na področju ekonomskih interesov in na področju politične akcije. Do zblížanja naj bi prišlo zaradi proletarizacije delov srednjega razreda, zaradi dviga proletariata na raven srednjega razreda in zaradi različnih faktorjev, kot so družinske vezi med obema skupinama. Nikoli pa ni natančno določil teže posameznega faktorja.

Bernstein ne omeni načina uveljavitve socializma, zato Gay postavi hipotezo, brez katere, kakor pravi, so revizionistična teorija srednjega razreda in revizionistične politične taktike brez pomena. Gay pravi, da je Bernstein predvideval, da se bo novi srednji razred in velika večina starega srednjega razreda pridružila proletariatu in volila socializem. Ko bo prišlo do legalne uveljavitve socializma, bo potrebna njegova obramba pred nasilnimi kotrarevolucijami. Predpostavka o demokratičnem srednjem razredu je, kakor pravi Gay, bistvena za teorijo revizionizma.

Čeprav obe teoretični misli priznavata obstoj novega srednjega razreda, si njegovo usodo predstavljata povsem nasprotno. Revizionisti so prepričani, da bo razred proletariata prerasel v razred meščanstva, medtem ko marksistična misel pravi, da bo novi srednji razred izginil v procesu proletarizacije.

Zgodovinska dejstva so izpodbila marksistično predpostavko o izginotju srednjega razreda. Ekonomska interpretacija zgodovine je Marxa vodila do napačnih zaključkov, saj je bil razvoj precej bolj kompleksen, kot je predvideval.

Tudi Bernsteinova teorija se je v luči dogodkov v obdobju po koncu prve svetovne vojne in gospodarski krizi v Nemčiji izkazala za napačno. Srednji razred je resda številčno naraščal in spreminjal svoj karakter. Do pričakovane združitve novega srednjega razreda, delov starega srednjega razreda in proletariata v enotno silo, ki bi legalno, brez nasilja uveljavila socializem, ni prišlo. Dohodki nemškega srednjega razreda so se v času povojne depresije, ki je zajela ves svet, in hude inflacije močno znižali, s tem pa so pripadniki srednjega razreda izgubili tudi svoj status. Njihov položaj in njihove možnosti se sedaj niso preveč razlikovale od položaja in možnosti proletariata. Socialdemokrati so pričakovali, da bodo pripadniki srednjega razreda postali njihovi zavezniki, kar se je izkazalo za povsem zmotno prepričanje. Srednji razred je verjel, da bi ob pridružitvi Socialdemokratski stranki njegovi pripadniki

postali del ljudskih množic oziroma del proletariata in bi izgubili svoj status ne-ročnih delavcev. Za privlačno alternativo se je pokazala populistična Nacionalsocialistična delavska stranka Nemčije oziroma nacistična stranka, kateri so se v veliki večini, z nekaj izjemami, pridružili pripadniki srednjega razreda.

Bernsteinova analiza usode srednjega razreda se je v primeru Nemčije izkazala za nepravilno. Do napačnih zaključkov je, po mnenju Gaya, vodila zaradi neupoštevanja iracionalnih faktorjev, ki so ob analiziranju obnašanja družbenih slojev prav tako pomembni kot ekonomski in politični faktorji.

5.3. POLITIKA REVIZIONIZMA

5.3.1. NEIZOGIBNOST GRADUALIZMA

Revizionisti so marksistični pogled dialektičnih konfliktov zamenjali s konceptom linearne evolucije. Njihove taktike so postopne in nenasilne. Menili so, da je kapitalizem fleksibilen oziroma zmožen prilagajanja in da prihaja do razporejanja bogastva med vse razrede.

Bernstein je menil, da je parlamentarna oblika vladanja v vzponu in rezultat njegove študije sodobne Evrope je pokazal, da v nekaterih državah delavci že sodelujejo v oblikovanju nacionalne politike. Verjel je, da bo to postala splošna oblika vladanja.

Revizionistični parlamentarizem je podkrepjen z dvema doktrinama, socializmom v kapitalizmu in organskim evolucionizmom.

Socializem v kapitalizmu je teorija, ki predvideva prodiranje socialističnih institucij, ko je kapitalizem še v vzponu. Število teh institucij naj bi naraščalo, kar daje socializmu upanje na postopno in nenasilno napredovanje. Proces socializacije pa ne poteka avtomatično, ampak je odvisen od enotnosti delavske akcije in močne Socialdemokratske stranke, ki usmerja boj. Bernstein pravi, da napredovanje

kapitalizma utira pot socializmu, kajti karteli so po njegovem mnenju organizacije, ki jih je lažje socializirati.

Druga doktrina revizionističnega parlamentarizma, organski evolucionizem, je rezultat Bernsteinovega predvidevanja glede evolucije. Pravi, da obstajata dva odnosa do evolucije. Utopični, mirni odnos, in demagoški, teroristični. Marksizem, kakor pravi Bernstein, je poskušal združiti oba odnosa, čeprav se nikoli ni osvobodil vpliva drugega.

Bernstein je želel prikazati brezpomembnost uporabe sile. Prizna, da je v določenih situacijah, kot naprimer v državah, kjer so mirne metode popolnoma neuspešne, uporaba sile vendarle nujna taktika delavskega gibanja. Menil je, da je nenasilna revolucija v Nemčiji možna skozi neprestani politični in ekonomski boj. Nemška Socialdemokratska stranka je tista sila, ki bo uveljavila socializem, zato mora »politično organizirati in izobraziti delavski razred za demokracijo. Mora se boriti za tiste reforme, ki dvigujejo delavski razred in dajejo državi bolj demokratično obliko.« (Bernstein v Gay,1962:225) Stranka ne sme pričakovati propada kapitalizma in prevzema oblasti v kratkem času, ampak mora biti zadovoljna z majhnimi in postopnimi dosežki.

Socialisti so boj za dosego socializma vodili ne samo na političnem, ampak tudi na ekonomskem področju. Potencialni zavezniki na področju politike so bili nemški liberalci, na področju ekonomije pa sindikati in zadruga. S povečanjem glasov in z dvigom ekonomskega standarda so si želeli pridobiti politično in ekonomsko moč za čimprejšnjo in mirno uveljavitev socialistične družbe.

Bernstein in revizionisti so menili, da bi nemška Socialdemokratska stranka imela več vpliva, če bi opustila zastarele slogane marksistično usmerjenega Erfurtskega programa in napisala nov program. V novem programu bi poudarila, da ne ogroža družbe z nasilnimi revolucijami, da se zavzema za mirno, reformistično in parlamentarno pot do socialistične družbe.

Bernstein je upal na koalicijo med nemškimi liberalci in socialdemokrati, kar se mu s stališča socialistične teorije ni zdelo sporno. Vendar so liberalci na volitvah v Reichstag leta 1907 jasno pokazali, da si ne želijo povezav s socialdemokrati.

Zavezniki socialdemokratov na ekonomskem področju so bili sindikati in zadruga. Za revizioniste so bili sindikati, za razliko od mnogih socialistov, ki so jim nasprotovali, poglavito sredstvo nenasilnega in postopnega razrednega boja. Bernstein je veliko moč pripisoval združenjem potrošnikov, katerih pomembnost se je marksistom zdela neznatna. Menil je, da so združenja potrošnikov demokratične narave in da bi se v socialistični državi lahko transformirali v agencije z distributivnimi nalogami.

Naraščajoče število glasov in povečana moč anti-revolucionarnih sindikatov so potrdile Bernsteinova prepričanja o mirni, postopni in parlamentarni poti v socialistično družbo.

5.3.2. SPLOŠNA STAVKA

Bernstein se je zavzemal za nenasilno, parlamentarno pot v socialistično družbo in dokazoval, da nasilna uveljavitev socializma v demokratičnih državah ni potrebna. Kljub temu pa je trdil, da je v nedemokratičnih državah uporaba sile oziroma uporaba neparlamentarnih taktik nujna.

V nasprotju s sindikati, s katerimi je delil pogled glede nenasilnih taktik, je v določenih okoliščinah zagovarjal množično politično stavko, ki je sorodna ekonomski stavki kot priznani obliki razrednega boja. Bernstein meni, da je politična množična stavka sredstvo vplivanja na vlado in javno mnenje. Zaradi majhnih možnosti za uspeh naj bo uporabljena redko in naj vključuje le delavce iz sektorjev, v katerih bi ustavitev dela paralizirala celotno ekonomijo. Ti ključni sektorji moderne industrijske družbe so transport, komunikacija, oskrba z elektriko in energijo in distribucija hrane. Posvari pa, da mora biti množična politična stavka skrbno organizirana, da ne bi prizadela delavskih družin bolj kot vladujočih razredov. Določena okoliščina, v kateri je

množična politična stavka nujno sredstvo delavskega boja, je okrnitev ali odklonitev razširitve volilne pravice.

Gay pravi, da je Bernstein množično politično stavko razumel kot učinkovito sredstvo miroljubnega značaja, ki naj bo zadnje sredstvo, uporabljeno le v primeru, ko bi se druga sredstva izkazala za neučinkovita. Njegov pogled se je močno razlikoval od nekaterih članov stranke, ki so zavzeli precej bolj radikalno pozicijo. Menili so, da je parlamentarizem le iluzija in zato je množična politična stavka venomer uporabno sredstvo.

Razprave glede množične politične stavke niso povzročile le delitve mnenj znotraj stranke, marveč so povzročile tudi razkol med strankarskimi intelektualci in sindikati. Sindikati so namreč zavračali tako radikalno marksistično kot zmerno revizionistično pojmovanje množične stavke, saj se je v okvirih parlamentarizma položaj delavcev izboljševal.

5.3.3. DEMOKRACIJA IN SOCIALISTIČNA DRŽAVA

Končna cilja revizionizma sta socializem in demokracija. Za Bernsteina je »demokracija sredstvo in cilj. Je sredstvo boja za socializem in je oblika, ki jo bo ob uveljavitvi prevzel socializem.« (Bernstein v Gay, 1962:244)

Revizionisti so verjeli v demokratično, nenasilno pot v socializem. Državo, v kateri so imeli svoj delež, so želeli reformirati in ne zrušiti, kar je bil cilj marksistov. Njihov postopni, reformistični program naj bi podprl tako proletariat kot večina srednjega razreda. Demokracija pa ni le sredstvo, ampak tudi cilj. Temelji na enakosti vseh razredov, vendar kakor pravi Bernstein, vsaj v začetku razredov ne bo odpravila, ampak bo spodbudila njihovo medsebojno sodelovanje. Meni, da morajo demokratične institucije, kljub temu, da demokracija predpostavlja svobodo posameznika, vključevati element prisile. Po njegovem mnenju je demokracija federalistične narave, zato je morajo lokalne oblasti pridobivati vedno večjo moč. Kljub temu pa je centralna vlada nepogrešljiva za učinkovito vodenje javnih zadev.

Socializem se ima za dediča liberalizma, čeprav je bil le-ta prvotno meščansko in kapitalistično gibanje. Ideal liberalizma, osebno odgovornost posameznika, bo mogoče uresničiti samo v socializmu skozi različne organizacije (glej Fetscher, 1986:230).

Bernstein ni nikoli jasno opisal narave socialistične družbe, vendar je Gay iz posameznih delov Bernsteinovih razmišljanj prišel do naslednjih splošnih zaključkov.

1. Bernstein je za razliko od desničarske frakcije znotraj Socialdemokratske stranke strmel k uveljavitvi socializma kot končnega cilja. Obdobje tranzicije je predvidel kot obdobje racionalnega planiranja in minimalne uporabe nasilja.
2. Ostro je zavračal diktaturo proletariata. Menil je, da je demokracijo moč doseči le demokratično.
3. Bernstein ni jasno opredelil, koliko nacionalne ekonomije želi socializirati. Ubral je pragmatični kolektivizem, kajti pravi, da » kjer država deluje manj učinkovito kot privatna industrija, bi bilo ne-socialistično dati prednost državi pred privatnim upravljanjem«. (Bernstein v Gay, 1962:248)
4. Socialistična družba naj bi bila družba enakosti, za katero je potrebna ustrezna ekonomska baza. Bernstein je predlagal nekaj socialnih politik, kot so nacionalizacija, vse vrste socialnega zavarovanja, distribucijo hrane in primerno stanovanjsko politiko. Ti ukrepi naj bi povzročili spremembo v distribuciji narodnega dohodka in dvig življenske ravni.
5. Socializem naj bi skozi socialno zakonodajo omejil pravico razpolaganja z lastnino. V nekaterih primerih naj bi se socialistična država posluževala razlaščenja, vendar, kakor je poudaril Bernstein, samo v skladu s splošnimi zakoni.
6. Marksisti so menili, da je država represivna institucija in izvršilni organ meščanstva, ki bo ob nastopu komunizma povsem nepotrebna in bo zatorej, po mnenju Engelsa, pričela odmirati. Bernstein pa je menil, da je država institucija, ki je ni možno odpraviti, možno pa jo je spreminjati. Država je zanj center moči prisile, demokratična tvorba, ki je organizirana na socialni in ekonomski enakosti. Z marksisti se je strinjal le v točki, da bo za delovanje države venomer nujna državna birokracija.

Bernstein je leta 1909 napisal program socialnega razvoja, s katerim je želel nadomestiti Erfurtski program. Bernsteinov program etičnega, reformističnega socializma v desetih točkah je kratko povzel Gay.

1. V zahodnem svetu prevladuje kapitalistični način produkcije in odnosov. Ob naraščanju velikih industrij zamirajo mala podjetja. Mali kmetje, obrtniki in samostojni podjetniki izginjajo, narašča pa razred odvisnih mezdnih delavcev in zaposlenih.
2. Odvisnost delavcev pomeni naraščajočo negotovost. Tehnološki dejavniki in špekulativni značaj modernega kapitalizma ustvarjajo trgovinske cikle, ki izčrpavajo ekonomijo in prinašajo nezaposlenost in pogubo.
3. Karteli želijo zmanjšati kaos v produkciji, vendar ne ustvarjajo splošne blaginje, ker vzdržujejo visoke cene in profite.
4. Delavski razred je deležen le malo družbenega bogastva, ki je sicer v času kapitalistične produkcije precej narastlo. Posestniki in kapitalisti si še vedno prilaščajo profite, ustvarjene iz presežnega dela, razlika med kapitalistično aristokracijo in mezdnimi delavci narašča. Razkošje kviri javno življenje.
5. Način produkcije in menjalni odnosi postajajo bolj socialni, vendar je lastništvo še vedno ločeno od kontrole. Lastniki delnic živijo na račun drugih.
6. Delavci se sami ne morejo boriti, potrebna je pomoč sindikatov in združenj. Predpogoj za osvoboditev delavcev v kapitalistični družbi je svoboda združevanja in enaka, demokratična in univerzalna volilna pravica.
7. Znotraj kapitalistične družbe je izmed vseh razredov le delavski razred progresivna sila. Delavci imajo interes pomnožiti socialno bogastvo z izpopolnjevanjem tehnik in polne uporabe naravnih virov. Zavzemajo se za eliminacijo parazitskih oblik podjetij in razlastitev parazitskih elementov v družbi.
8. Interes delavskega razreda je transfer ekonomskih monopolov v roke družbe, ki naj bi delovali v interesu družbe kot celote. Socialna kontrola mora biti izvajana nad vsemi področji produkcije. Politična organizacija delavcev naj bo politična stranka – Socialdemokracija.
9. Socialdemokracija se bori za demokracijo, ki je sredstvo za realiziranje politične enakosti in gonilna sila za socializacijo zemlje in kapitalističnih podjetij. Delavska stranka sprejema vse, ki soglašajo z njenimi principi. Glavni poziv je namenjen delavcem, kajti osvoboditev delavcev je naloga delavcev samih. Naloga

socialdemokracije je osvestiti delavski razred in ga ekonomsko in politično pripraviti za zgodovinski boj.

10. Boj social demokracije ni omejen le na eno državo, ampak vključuje vse države, ki so na poti modernega razvoja. Socialdemokracija je ponosna na svoj internacionalizem. Njen cilj je svobodna zveza ljudi, ki temelji na narodni samoodločbi v okvirih civiliziranega človeštva.

6. BERNSTEIN - UTEMELJITELJ DEMOKRATIČNEGA SOCIALIZMA

Ideje o reviziji marksističnega nauka so se pojavljale že dalj časa, vendar je bil Bernstein prvi, ki se je skozi serijo člankov v publikaciji Neue Zeit sistematično lotil revizije marksizma. Leta 1899 je predelane in razširjene članke objavil v delu Predpostavke socializma in naloge socialdemokracije (Fetscher, 1986).

Marksisti so verjeli v dialektično nujnost prihoda socialistične družbe, ki naj bi nastopila ob naslednji veliki krizi kapitalizma. Čakanje na revolucijo je Socialdemokratsko stranko, ki se je v Erfurtskem programu leta 1891 zavezala marksističnemu nauku, prisilila k delovanju znotraj meščanskega parlamentarnega sistema. Bernsteinov revizionizem pomeni ponovno združitev teorije in dvajsetletne nerevolucionarne prakse nemške Socialdemokratske stranke (McClelland, 1996).

Meyer meni, da je Bernstein utemeljitelj demokratičnega socializma, kajti poudaril je, da je bistvo revizionizma sinteza med socializmom in liberalizmom. Revizionistična veja socializma, ki je kasneje dobila ime demokratični socializem ali socialna demokracija, je za družbeni razvoj sprejela politični okvir liberalne demokracije. Socializem je sprejel liberalna načela odprtosti in pluralizma. Med svoje vrednote in cilje je sprejel koncept svobodnega trga in privatne lastnine produkcijskih sredstev, ki ju je dopolnil z družbenim nadzorom in odgovornostjo (glej Meyer, 2000:58). Bernstein je utemeljitelj socialdemokracije ali kakor ji Giddens, zaradi aktualnih ideoloških sprememb znotraj evropske socialdemokracije, pravi - stara oziroma klasična socialdemokracija. Stara socialdemokracija je zagovarjala sodobni, parlamentarni socializem in se zavzemala za enakost in državo blaginje. Socialdemokracija za razliko od socializma, kapitalizma ni podcenjevala in je verjela v sposobnost prenove, prilagajanja in povečevanja produktivnosti kapitalizma. Prepričana je bila, da svobodni trg prinaša veliko težav, vendar je verjela, da jih je možno odpraviti s poseganjem države. Naloga države je, da zagotavlja splošno dobro, zato je močno poseganje države v gospodarstvo in zasebno, družinsko življenje normalno in zaželeno. Cilj socialdemokracije je država blaginje. John Keynes, ki je ekonomsko utemeljil družbeni dogovor o državi blaginje, je pokazal, da

je kapitalizem možno stabilizirati z uravnavanjem povpraševanja in uvajanjem mešanega gospodarstva (Giddens,2000).

7. VPLIV REVIZIONISTIČNEGA NAUKA IN NJEGOVE POSLEDICE

Leta 1901 se je po dolgih letih izgnanstva Bernstein vrnil v domovino kot vodja kontroverznega revizionizma. Okrog njega se je zbrala skupina somišljenikov, ki so se poimenovali revizionisti. Večina vodilnih revizionistov je bilo intelektualcev. Njihova biblija je bilo Bernsteinovo delo Predpostavke socializma in naloge socialdemokracije. Svoje mišljenja in poglede so objavljali v publikaciji Sozialistische Monatshefte. V člankih so poudarjali skupna stališča, kot so nasprotovanje nasilju, poudarek na etiki in postopne reforme. Bernsteinovi zavezniki so bili sindikalni uradniki, strankarski funkcionarji in voditelji socialdemokracije južne Nemčije. Marksistično usmerjena stranka je Bernsteinovi teoriji nasprotovala, saj so njeni člani menili, da zanika dialektično gotovost zmage in znanstveni značaj socializma (Gay,1962).

Ena najbolj temeljitih kritik revizionizma je bila kritika Rose Luxemburg. Ob proučevanju temeljev revizionizma je prišla do zaključka, da revizionizem ni socialistična doktrina, ampak le meščansko reformistično gibanje. S taktikami, kot so reforme in politična demokratizacija, nikoli ne bo prišlo do končne socialistične zmage. Rosa Luxemburg in njeni zavezniki so zahtevali izključitev revizionistov iz Socialdemokratske stranke (Gay,1962).

Kongres stranke v Dresdnu leta 1903 je pokazal, v kakšni meri je bil revizionizem razširjen med člani stranke. Tridnevna debata o revizionističnih taktikah ni prinesla nikakršnih sprememb. Levo usmerjeno vodstvo stranke je ostalo enako, revizionisti pa so bili grajani le v obliki posebne resolucije (Gay,1962).

Stranka je še naprej zagovarjala predpostavke marksističnega Erfurstkega programa, v praksi pa se je posluževala reform in se obnašala kot revizionistična stranka (Gay,1962). Še vedno je govorila o tem, kako bo nekega dne kapitalizem propadel in

ga bo nadomestilo delavsko gibanje. Tako govorjenje je bilo namreč potrebno za pridobivanje novih strankarskih privržencev. Kljub temu je vedno bolj dobivala značaj množične stranke, kar se je kazalo tudi v naraščajočem številu njenih članov in volilcev. Leta 1912 je imela socialdemokratska stranka nad milijon članov, več kot štiri milijone volilcev in 110 poslanskih mandatov (Abendroth,1971).

Nasprotje med izgledom in realnostjo, med organizacijsko močjo in pripravljenostjo na boj v socialdemokratski stranki in nemških sindikatih, je postajalo vedno bolj očitno. Stranka je splošno stavko kot obliko delavskega boja sprejemala, medtem ko so jo sindikati zavračali. Ob izbruhu nasilne revolucije v Rusiji leta 1905 in ob umiku revolucionarnega gibanja leto kasneje je stranka popustila in zavrnila splošno stavko (Abendroth,1971).

Izbruh prve svetovne vojne je povzročil nove razkole znotraj stranke, ki tokrat niso temeljili na lojalnosti marksistični teoriji, ampak na odnosu do avtokratične, agresivne nemške države. Medtem, ko so se mednarodna nasprotja stopnjevala, so se socialistične stranke v Evropi začele zavedati resnosti grožnje vojne. Vsi socialisti so se strinjali, da bi bila vojna kapitalistična norost, ki bi jo plačevali z življenji delavcev. Od vseh evropskih socialističnih strank je bila nemška Socialdemokratska stranka najmočnejša tako številčno kot intelektualno, zato je bila njena ravnanja pričakovana kot odločilna za preprečitev vojne. Stranka ni prevzela pobude za akcijo proti vojni, ampak je le obsodila imperializem in militarizem in pozvala k miru. Njeno zanimanje za zunanje zadeve je bilo omejeno s socialistično dogmo, da so zunanje zadeve le v funkciji domačega razvoja. Kljub temu, da je revolucionarno marksistična struja nasprotovala vojni, je velika večina parlamentarnih predstavnikov, med njimi tudi Bernstein, v parlamentu galsovala za vojne kredite. Vojno so videli kot obrambo pred carizmom, sovražnikom demokracije in napredka (Gay,1962). Z zavrnitvijo splošne stavke kot sredstva delavskega gibanja in odobritvijo vojnih kreditov je nemška Socialdemokratska stranka v praksi zanikala marksistične programske usmeritve. Socialdemokratska stranka, ki je bila zgled celotnemu socialističnemu svetu, je tokrat jasno pokazala svojo revizionistično usmeritev, ki jo je sicer prakticirala že vrsto let.

Bernstein je kasneje sprevidel svojo zmoto in priznal, da je bilo glasovanje za odobritev vojnih kreditov napaka. Spoznal je resnično, agresivno politiko Nemčije in Avstro-Ogrskega cesarstva. Vedno bolj je bil prepričan o zmotnosti vojne. Svoja stališča je ostro zastopal v člankih in govorih. Leta 1915, ob tretjem glasovanju za odobritev vojnih kreditov, je pokazal svoje nasprotovanje vojni, ko je zapustil parlament še pred glasovanjem. Nasprotniki vojne so iz stranke izstopili in leta 1917 ustanovili Neodvisno socialdemokratsko stranko Nemčije (USPD). Bernstein se je stranki kljub temu, da je njenemu nastanku sprva nasprotoval, pridružil. V radikalni atmosferi novonastale stranke se Bernstein nikoli ni počutil doma. V času Weimarske republike se je zavzemal za skupno delovanje in združitve obeh strank. Do združitve ni nikoli prišlo, zato je Bernstein zapustil Neodvisne in se ponovno pridružil Socialdemokratski stranki. Znotraj stranke si nikoli več ni pridobil toliko vpliva kot ga je imel pred vojno (Gay,1962).

Voditelja Spartakove zveze, ki je bila ustanovljena ob začetku vojne, Rosa Luxemburg in Karl Liebknecht, sta bila pobudnika novembrske revolucije leta 1918 proti avtoritativnemu cesarstvu Viljema II. Upor je bil že v nekaj dneh razširjen na celotno Nemčijo, zato je moral cesar odstopiti. Spartakovci, ki so se leta 1918 preimenovali v Komunistično partijo Nemčije, so pričeli ustanavljati delavske svete in zahtevati socialistično republiko. Socialdemokratska stranka, ki je slovela po nerevolucionarnosti in prepričanju o reformnem prehodu v socializem, pa se je zavzemala za demokratično republiko. Prepričanja socialdemokratov in spartakovcev so se tako močno razlikovala, da kompromis ni bil več možen. Prišlo je do oboroženih spopadov, v katerih je bila poražena levica. Na volitvah januarja 1919 je največ glasov dobila socialdemokratska stranka, ki se je zavzemala za demokratično republiko, znotraj katere bi si po mirni in zakoniti poti prizadevali za socializem. Julija 1919 je bila sprejeta nova ustava, na podlagi katere je nastala Weimarska republika. Pričele so se množične aretacije in uboji, v katerih so obračunali z vodji revolucije in ostalimi spartakovci (Prunk,1981). Volitve januarja 1919 so pomenile zmago revizionistične miselnosti in poraz revolucionarne marksistične struje Socialdemokratske stranke. Osnovanje Weimarske republike je pomenilo priznanje reformistični poti preobrazbe kapitalističnega sistema v socialističnega. Prehod v socialistično družbo naj bi jim omogočila prevlada

socialističnih poslancev v parlamentu in demokratični boj za socialne in ekonomske pravice.

Volitve januarja 1919 socialdemokratom niso prinesle absolutne večine, zato so vstopili v koalicijo še z dvema meščanskima strankama. Država se je spopadala s številnimi povojnimi krizami (Prunk, 1981), a je kljub temu izboljšala položaj delavcev. Ženske so postale politično enakopravne, s čimer se je uresničila ena najstarejših zahtev delavskega gibanja (Abendroth, 1971). Na naslednjih volitvah leta 1920 takoimenovana weimarska koalicija ni bila uspešna. Izgubila je veliko glasov, medtem ko sta se levica in meščanska desnica precej okrepili. Vse do leta 1928 so vladale sredinske vlade, ki so jih socialdemokrati tolerirali ali podpirali. Socialdemokrati so bili v vladi le še od leta 1928 – 1930 (Prunk, 1981).

Program Socialdemokratske stranke iz Görlitza leta 1921, pri njegovem pisanju je imel Bernstein velik vpliv, je v celoti sprejel revizionistična pojmovanja. Po ponovni zdžitvi reformistično usmerjenega dela Neodvisne socialdemokratske stranke in večinskih socialistov je prišlo do kompromisa, na osnovi katerega je bil leta 1925 sprejet Heidelberški program. Marksistična usmeritev programa je bolj kot njihov temelj predstavljala krinko praktičnih reformističnih usmeritev (glej Fetscher, 1986:236).

Gospodarska kriza, ki je najhuje prizadela Nemčijo, je leta 1930 privedla do razpada koalicijske vlade, ki so jo vodili socialdemokrati. Socialdemokrati v parlamentu so podpirali Brüningovo vlado, pod katero se je demokratično ustavno življenje pričelo razkrajati. Menili so, da je izhod iz krize možen le s ponovno vzpostavitvijo demokracije, z odpravo predsedniške diktature in s socialističnim vodenjem proizvodnje. Vendar pa tveganja množične akcije niso hoteli prevzeti. Ljudje so jih krivili za neuspešno politiko zato so svoje glasove na volitvah septembra 1930 zaupali Nacionalsocialistični delavski stranki Nemčije oziroma nacistični stranki. NSDAP je tako postala druga najmočnejša stranka v državi. Leta 1933 je bil njen voditelj Hitler imenovan za državnega kanclerja. Tako socialdemokrati kot komunisti niso ukrepali in so se tolažili s prihajajočimi volitvami. Sovraštvo med obema delavskima strankama: socialdemokratsko in komunistično je omogočilo zmago nacionalsocializma. V naslednjih letih je nemško delavsko gibanje zaradi

sistematičnega zatiranja povsem zatonilo. Socialdemokratska stranka je bila prepovedana, njeni mandati v parlamentu razveljavljeni, vodstvo stranke je emigriralo. Začel se je ilegalni odpor proti novemu režimu, toda medsebojno nezaupanje obeh delavskih strank se je nadaljevalo tudi v odporu (Abendroth,1971).

Nemško delavsko gibanje je v času druge svetovne vojne doživelo hud udarec. Nemčijo so po koncu vojne razdelili na štiri okupacijske cone. Zahodni del so dobili Angleži in Američani in kasneje Francozi, vzhodni del pa Sovjeti. V sovjetski okupacijski coni sta bili poleg dveh meščanskih strank dovoljeni še socialdemokratski in komunistični stranki Nemčije (SPD in KPD), ki sta se leta 1946 združili v Enotno socialistično delavsko partijo (SED). Stranka je sčasoma popolnoma prišla pod vpliv sovjetskega komunizma. Tudi druge okupacijske sile so v zasedbenih ozemljih dovolile strankarsko življenje. V zahodni okupacijski coni je vpliv komunistične partije neprestano upadal, do leta 1956, ko je bila komunistična partija prepovedana (Abendroth,1971).

Leta 1949 je prišlo do ustanovitve dveh nemških držav. Zvezna republika Nemčija je nastala pod okriljem zahodnih sil, medtem ko je Nemška demokratična republika nastala pod sovjetskim vodstvom. V Zvezni republiki Nemčiji je gospodarska pomoč v obliki Marshallovega plana spodbudila gospodarsko rast, ki je sčasoma dvignila življensko raven zahodnonemških delavcev. V istem času pa je življenski standard vzhodnonemških delavcev ostal pod predvojnimi nivoji (Abendroth,1971).

Socialdemokratska stranka, ki je še naprej delovala v Zvezni republiki Nemčiji, je opuščala marksistična prepričanja. Prakticirala je revizionistične, torej demokratične in miroljubne taktike preobrazbe kapitalistične družbe v socialistično. (Abendroth,1971). Na konferenci nemških socialdemokratov v Bad Godesbergu leta 1959 je stranka prekinila s tradicijo marksizma in v novem programu sprejela tržno ekonomijo in liberalni pluralizem (Hopkin,2000). Dokončno se je odprla množicam in postala ljudska stranka. Kljub temu, da je to pomenil obrat v desno, se stranka ni prenehala sklicevati na delavsko gibanje in podrejene razrede (Gagliardi, 2002). Godesberški program je opredelil politično filozofijo socialne demokracije kot pragmatično, vodeno z vrednotami, ki je nadomestila poprejšni dogmatizem (Meyer,2000).

8. IDEOLOŠKE SPREMEMBE V EVROPSKI SOCIALDEMOKRACIJI

Globoke družbene, socialne in tehnološke spremembe, ki so se dogajale zadnjih nekaj desetletij, so narekovale nove družbene procese. Socialdemokratske stranke se v želji po obstanku prilagajajo novi družbeni realnosti in se odpovedujejo nekaterim starim pogledom. Pričele so se ukvarjati z gospodarsko učinkovitostjo, modeli participacije, razvojem lokalnih skupnosti in ekologijo, kar sicer niso politične smernice stare socialdemokracije (Giddens,2000). V nadaljevanju bom na kratko predstavila razloge za ideološke spremembe evropskih socialdemokratskih strank, do katerih prihaja od začetka osemdesetih let.

Eden izmed vzrokov za premik socialdemokratskih strank k sredini je doba globalne ekonomije, v kateri nacionalne vlade vedno bolj izgubljajo samostojnost pri oblikovanju ekonomskih politik. Na tradicionalne leve taktike in strategije se gleda kot na politiko, ki zavira investicije in spodkopava nacionalno kompetitivnost. Če želijo socialdemokratske stranke spodbujati zaposlenost in rast, se ne morejo izogniti zmanšanju socialnih stroškov in liberalizaciji trga delovne sile (glej Hopkin,2000:2).

Po Hopkinovem mnenju je drugi razlog za ideološko spremembo socialdemokratskih strank Evropska unija, še posebno monetarna unija, ki je močno omejila prostor delovanja evropskih levih strank oziroma vlad. Maastrichtški kriteriji za vstop v Evropsko unijo so levici preprečili sprejemati ekspanzivne makroekonomske politike in postavili pod vprašaj ugodnosti države blaginje. Prav tako kot globalizacija je tudi Evropska unija postavila ovire tradicionalnim levim politikam, kot so progresivno obdavčenje, ugodni socialni programi, Keynesianski tip ekonomije in regulacija trga delovne sile (glej Hopkin,2000:2).

Premik socialdemokratskih strank k sredini oziroma opuščanje starih prepričanj so spodbudile tudi socialne spremembe v industrijskih državah. Socialistične in socialdemokratske stranke zahodne Evrope so ob svojem nastanku predstavljale razred delavstva in kmetov brez zemlje. Zagovarjale so politično emancipacijo in družbene spremembe. Po drugi svetovni vojni se njihova volilna baza ni spremenila, stranke so bile le različno uspešne pri mobiliziranju svojih volilcev. Konec dvajsetega stoletja pa je v industrijskih državah prišlo do socialnih sprememb (Hopkin,2000).

Upad števila industrijskih delavcev, vstop žensk na trg delovne sile in velik del apolitičnega prebivalstva je povzročil spremembo volilnega in političnega udejstvovanja in prisilil socialdemokratske stranke k iskanju novih zaveznikov (Giddens,2000). Socialdemokratske stranke želijo premagati odvisnost od glasov delavskega razreda in ustvariti novo koalicijo med delavstvom in nekaterimi deli srednjega razreda (Hopkin,2000).

Na ideološke spremembe v evropski socialdemokraciji je vplival tudi pojav politične filozofije, ki jo nasplošno označujemo kot neoliberalizem. Slednji predstavlja glavnega nasprotnika socialdemokracije, saj postaja vodilna svetovna politična filozofija. Neoliberalizem je imel na evropske države manjši vpliv kot na Veliko Britanijo, ZDA, Avstralijo in latinskoameriške države. Glavne značilnosti neoliberalizma so minimalna državna administracija, ekonomski individualizem, tržni fundamentalizem, svobodno delovanje trga delovne sile, dopuščanje neenakosti in minimalna država blaginje. Razvidno je, da sta socialdemokracija in neoliberalizem popolnoma nasprotujoči si filozofiji. Kot odgovor na neoliberalizem so socialdemokrati od začetka osemdesetih let začeli opuščati stara načela, ali kakor pravi Giddens, načela stare oziroma klasične socialdemokracije (Giddens,2000).

Na spremembe v družbenem oziroma političnem življenju se je odzvala tudi Socialdemokratska stranka Nemčije. Posledica trenja med novo in staro družbeno realnostjo oziroma med novo in staro paradigmo je novo geslo nemške socialdemokracije - nova sredina (Die Neue Mitte), ki označuje približevanje liberalni paradigmi in širšemu krogu volilcev (Lukšič,2000). Stranka je sprejela globalizacijsko tezo, ki zagovarja, da so reforme javnega sektorja, restriktivna finančna in monetarna politika in liberalizacija trga delovne sile nujne za preživetje v kompetitivni globalni ekonomiji (Hopkin,2000). Stranka v želji gospodarske učinkovitosti opušča državni intervencionizem in namesto socialdemokratskih vrednot, kot sta kolektivizem in solidarnost, poudarja osebni razvoj posameznika (Giddens,2000).

Številne družbene in politične spremembe, do katerih je prihajalo ob koncu 20. stoletja, so evropskim socialdemokratskim strankam predstavljale velik izziv. Prilagoditev programov in ideoloških predpostavk so bile v želji po preživetju nujne.

Ob vseh ideoloških spremembah znotraj socialdemokracije se postavlja vprašanje, ali socialdemokracija, kljub sprejemanju nekaterih nekoč povsem nesprejemljivih sredstev, še vedno ostaja zvesta svojim vrednotam in ciljem oziroma, ali so spremembe še vedno združljive s filozofijo revizionizma. Socialdemokracija je spoznala, da v sodobnem svetu nekatera načela stare socialdemokracije ne privedejo do uresničitve zastavljenih ciljev. Tako se v želji večje zaposlenosti in rasti ne da izogniti krčenju socialnih storitev in liberalizaciji trga delovne sile. Globalizacija in kriteriji za vstop držav v Evropsko unijo omejujejo tradicionalne leve politike. Nemška socialdemokracija trdi, da se svojemu bistvu – državi blaginje ni odrekla. Še vedno se zavzema za ustvarjanje novih delovnih mest in izboljšanje socialnih storitev, kljub temu, da srednjemu razredu zagotavlja ohranitev delovnih mest in raven potrošnje (Hopkin,2000).

Znotraj socialističnega gibanja je na področju ekonomije skoraj v vseh zahodnoevropskih državah vedno potekal spor glede omejitve privatne lastnine in tržne ekonomije. Po mnenju Meyerja kljub nekaterim spremembam političnih sredstev oziroma taktik, trg in privatna lastnina tudi danes nista temeljni vrednoti sami po sebi, ampak le v okviru soupravljanja in družbene odgovornosti. Trg in privatna lastnina sta vrednoti le v okviru mehanizmov, ki služijo socialdemokraciji bolje kot podružabljanje proizvodjalnih sredstev in centralno državno planiranje. Zaradi še vedno prisotnega pragmatizma, ki je značilnost revizionističnega nauka, težnje nemške oziroma evropskih socialdemokracij po novi sintezi z liberalizmom ali celo z neoliberalizmom zatorej ne pomenijo odstopanja od tradicije revizionističnega socializma v Evropi. Težnje celo sovpadajo s filozofijo revizionistične socialdemokracije (glej Meyer,2000:60).

9. ZAKLJUČEK

V zaključku diplomske naloge bom potrdila oziroma zavrgla hipotezo, ki sem jo postavila na začetku naloge.

9.1. PREVERJANJE HIPOTEZE

HIPOTEZA

Hipoteza se nanaša na potrditev Bernsteinovih predvidevanj glede izboljševanja položaja delavcev. Menim, da so znotraj zahodnih demokracij parlamentarna, reformistična sredstva, ki so jih zagovarjali revizionisti, edina možna pot v socialistično družbo.

Bernsteinova spodbijanja nekaterih predpostavk marksističnega nauka so se izkazala za upravičena in pravilna. Dokazal je, da srednji razred ne izginja, temveč, da številčno narašča. Prišlo je celo do pojava novega srednjega razreda. Propad kapitalizma ni bil neizogiben, kajti Bernstein je bil prepričan, da je kapitalizem fleksibilen in ima zmožnost prilagajanja. Utrjevanje demokracije mu je dajalo upanje na mirno pot v socializem znotraj parlamentarnih okvirov, zato je opustil vsakršno misel na revolucijo in nasilje. Čas je pokazal, da je kapitalizem resnično fleksibilen in zmožen preživetja. Bernstein je menil, da je kapitalizem ustvaril družbene sile, ki uravnavajo motnje trgovinskega cikla oziroma povečujejo njegovo zmožnost prilagajanja. Znotraj demokratičnih držav je prihajalo do socialnih sprememb, ki so prinašale izboljševanje pogojev življenja prebivalcev. Kapitalistični način proizvodnje in industrijska produkcija sta dvigovala življenski standard ne le kapitalistov, ampak tudi delavcev. Bernsteinova predvidevanja glede izboljševanja položaja delavstva po parlamentarni, reformistični poti so se izkazala za pravilna.

Večina zahodno evropskih držav je bila po prvi svetovni vojni demokratično usmerjena. Meščanske liberalne stranke, ki so ponekod vladale, so doživele velik poraz. Na njihovo mesto so stopile nove meščansko-demokratične in konservativne stranke. Močno je porastla tudi moč delavskih strank, predvsem socialdemokracije, ki

je včasih sodelovala v vladah. Evropske socialdemokratske stranke so podpirale parlamentarno demokratično načelo in opuščale idejo revolucije in diktature proletariata. V demokratičnih državah sta dokaj dobra politična in socialna ureditev omogočala delavstvu boljše življenjske pogoje in družbeni dvig. Zato je tudi delavstvo opuščalo misel na revolucionarne spremembe (Prunk,1981). Druga svetovna vojna je povsem spremenila politično strukturo Evrope in sveta. V vojnih letih so si v nekaterih zahodno evropskih državah komunistične in delavske stranke zaradi svoje vloge v protifašističnem boju utrdile ugled in postale pomembna politična sila. Združene države Amerike so na podlagi svoje vojaške, politične in gospodarske moči zamenjale poprejšni izolacionizem s politiko imperializma (Vukadinovič,1981). Gospodarski temelj imperialističnih teženj po zahodni Evropi je bil Marshallov plan, s katerim je ZDA spodbudila obnovo evropskega gospodarstva za ceno odpovedi socialističnemu načrtnemu gospodarstvu. Povojna pomoč zahodnoevropskim državam je pozitivno vplivala na njihov gospodarski razvoj in dvignila življenjsko raven prebivalcev (Abendroth,1971).

Fleksibilnost kapitalizma, utrditev demokracije, možnost in uspešnost uveljavljanja socialnih sprememb v okvirih parlamentarne demokracije in dvig življenjske ravni v zahodnih demokratičnih državah po drugi svetovni vojni so dejstva, ki govorijo v prid moji hipotezi. Na osnovi navedenih razlogov in dejstev hipotezo potrjujem. Znotraj zahodnih demokracij je prehod v socialistično družbo možen le po parlamentarni, postopni in reformistični poti, ki jo je zagovarjal revizionizem.

10. SKLEP

Marksizem, revolucionarna teorija izkoriščanega razreda, je svoje predpostavke oblikovala na ekonomski interpretaciji zgodovine. Zaradi ozke osredotočenosti le na en segment človekove realnosti so se mnoge trditve skozi čas izkazale za nepravilne.

Revizionizem je nastal kot odgovor na nekatera netočna predvidevanja marksističnega nauka. V nekaterih točkah se teoriji bistveno razlikujeta. Glavna točka razhajanja je prehod iz kapitalistične v socialistično družbo. Medtem ko marksizem zagovarja revolucionarno nasilje in diktaturo proletariata, revizionizem podpira liberalni pluralizem in demokratični prehod v socialistično družbo.

Porast socialnih pravic, dvig življenjske ravni in utrditev demokracije po drugi svetovni vojni so razlogi, ki zagovarjajo mirno, demokratično in parlamentarno pot v socialistično družbo znotraj zahodnih demokracij. Reformistična pot, ki jo je zagovarjal revizionizem, se je izkazala za uspešno, zato so delavci in evropske socialdemokratske stranke opustile marksistično revolucionarno mišljenje in ideje o diktaturi proletariata.

Politična prepričanja Bernsteina, vodje revizionističnega gibanja, so nemški socialdemokrati leta 1959 sprejeli za programsko usmeritev svoje stranke.

Rezultat uspešnega delovanja socialdemokratskih strank znotraj demokratičnega parlamentarnega sistema je uveljavitev socialne države. Z razširitvijo socialnih pravic in z izboljšanjem pogojev življenja dandanašnja socialna država predstavlja nevarnost za družbeno teorijo socializma. Po mnenju Gaya ugodnosti socialne države namreč pomenijo ugodnosti socializma brez socialistične družbe (Gay, 1962). Postavlja se torej vprašanje, ali je socializem še živa oziroma potrebna ideologija. Ob različnih razhajanjih glede pomena in vloge socializma v današnjem času so naslednje Bernsteinove besede še kako pomenljive: »Cilj ne pomeni nič, gibanje je vse /.../ Prepričani moramo biti le o splošnem poteku gibanja in pazljivo pregledati relevantne faktorje. Če to postorimo, smo glede končnega cilja lahko mirni.« (Bernstein v Gay, 1962:75)

11. VIRI

1. Abendroth, Wolfgang (1971): Socialna zgodovina evropskega delavskega gibanja. Cankarjeva založba, Ljubljana.
2. Davies, Norman (1998): Europe – history. Harper Perennial, New York.
3. Fetscher, Iring (1986): »Bernstein in spopad z ortodoksijo«. V: Eric J.Hobsbawm, Georges Haupt, Franz Marek, Ernesto Ragionieri, Vittorio Strada, Corrado Vivanti (ur.): Zgodovina marksizma, druga knjiga. Marksizem v obdobju druge internacionale. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 211-24.
4. Gay, Peter (1962): The dilemma of democratic socialism. Eduard Bernstein's challenge to Marx. Collier books, New York.
5. Giddens, Anthony (2000): Tretja pot: obnova socialne demokracije. Orbis, Ljubljana.
6. Lukšič, Igor (2000): »Tretja pot na razpotju.« V: Igor Lukšič (ur.): Nova socialdemokracija – opredelitve in kontroverze tretje poti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, str. 7-25.
7. McClelland, John. S. (1996): A history of western political thought. Routledge, London, New York.
8. Meyer, Thomas (2000): »Tretja pot na razpotju.« V: Igor Lukšič (ur.): Nova socialdemokracija – opredelitve in kontroverze tretje poti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, str. 57-85.
9. Prunk, Janko (1981): »Dva koncepta ureditve povojnega sveta.« V: Günther Böing (ur.): Svetovna zgodovina. Od začetkov do danes. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 536-547.
10. (1991) The Software Toolworks Multimedia Encyclopedia. The Software Toolworks, Novato.
11. (1996) The World Book Multimedia Encyclopedia. World Book Inc., Chicago.
12. Vukadinovič, Radovan (1981): »Svet po drugi svetovni vojni.« V: Günther Böing (ur.): Svetovna zgodovina. Od začetkov do danes. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 620-630.

11.1. INTERNETNI NASLOVI

1. Hopkin, Johnatan (2000): Ideological change in European Social Democracy: Assesing possible explanations.

Spletna stran: <http://www.psa.ac.uk/cps/2000/Hopkin%20Jonathan.pdf>

2. Gagliardi, Rina (2002): From Bernstein to the daily paper »The reformist« of Antonio Polito.

Spletna stran: [http://www.brianzapopolare.it/sezioni/politica/reformisti veri falsi](http://www.brianzapopolare.it/sezioni/politica/reformisti_veri_falsi)